

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки

**Дипломна робота на здобуття першого
(Бакалаврського) рівня вищої освіти**

Німецька окупаційна влада на Станіславщині в 1941–1944рр.

Студента IV курсу, групи ІА-41
Спеціальності 032 Історія та археологія
Слободяна Ростислава Михайловича
Керівник: професор Комар В. Л.
Національна шкала _____
Університетська шкала _____
Оцінка ECTS: _____

Члени комісії:

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.ВСТАНОВЛЕННЯ УГОРСЬКОЇ І НІМЕЦЬКОЇ ВЛАДИ НА СТАНІСЛАВЩИНІ.....	4
РОЗДІЛ 2. ЗЛОЧИНИ НІМЕЦЬКОЇ ВЛАДИ НА СТАНІСЛАВЩИНІ.....	15
РОЗДІЛ 3. БОРОТЬБА УПА ПРОТИ НІМЕЦЬКОЇ ВЛАДИ.....	56
ВИСНОВОК.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність роботи полягає в тому, щоб дослідити і описати злочини німецької влади на Станіславщині і про боротьбу УПА і ОУН проти нацистів, які хотіли використати Україну лише як, аграрну країну і використати населення як робочу силу і вивозили масово в Німеччину на роботи. Таких злочинів як розстріли і саджання в тюрму були масовими.

Об'єктом дипломної роботи є описати злочини німецької влади на Станіславщині.

Предметом роботи є консолідовані історичні дослідження Станіславської області в роки Другої світової війни.

Метою бакалаврської роботи є описати злочини і боротьбу з німецькими окупантами на Станіславщині.

Хронологічні рамки включають період окупації Станіславщини 1941-1944 років.

Територіальні межі дослідження охоплюють Станіславську область

Стан наукової розробки теми. Серед праць, які описують німецьку окупаційну владу на Станіславщині можна відзначити Андрійшина Степана, Касирука Степана, Кугутяка Миколи.

Методологічну основу роботи складають джерела з історії Станіславщини.

Робота написана з використанням наукових праць і літератури і інтернет джерел.

Наукова новизна бакалаврської роботи визначається комплексне дослідження та систематизацію джерельної історіографічної інформації з обраної теми.

Практичне значення бакалаврської роботи полягає в тому, що отримані результати дослідження можуть використовуватися для поглибленого пізнання сутності аналізуючи проблем в процесі.

Структура роботи. Дипломна робота бакалавра складається з вступу, 3 розділів та висновків по них, загального висновку, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ВСТАНОВЛЕННЯ УГОРСЬКОЇ І НІМЕЦЬКОЇ ВЛАДИ НА СТАНІСЛАВЩИНІ

З цих слів Гітлера почалася Друга світова війна: «Понад десять мільйонів німців живуть у двох державах, Розміщених біля наших кордонів... Не може бути сумнівів, що Політичне відділення від Райху не повинно привести до позбавлення Їх прав, точніше, основного права – на самовизначення. Для світової Держави нестерпно усвідомлювати, що брати за расою, які Підтримують її, піддаються найжорстокішим переслідуванням і Мукам за своє прагнення бути разом з нацією, розділити її долю. У Інтереси німецького Райху входить захист цих німців, які Проживають уздовж наших кордонів, але не можуть самостійно Відстояти свою політичну і духовну свободу». 20 лютого 1938 р.

Головним комунікаційним засобом, що ним тоді послуговувалися мадярські війська, був шлях Ясіня-Делятин. Тому мадяри обняли нагляд над місцевою адміністрацією від кордонів своєї держави, (до якої перейшла вже була Карпатська Україна), аж по Дністер. На північ від Дністра вже була зона, якою йшли німецькі війська. Отак під мадярську військову владу підпала територія майже цілої колишньої станіславської області, починаючи городенківським повітом на сході, а кінчаючи долинським на заході – за винятком тих земель, що були на північ від Дністра, отже рогатинського повіту. Мені треба було перейти до Станіслава на працю в обласній управі. У час об'їзду області доводилося зустрічати багато разів череди худоби, а передусім коней, що їх мадярські вояки гнали на південь. Молодих коней було багато по колгоспах, а решту забирали від господарів. Залізничний транспорт не був налагоджений, бо більшовицькі війська зірвали всі мости на Пруті. Якби не те, мадяри були б напевно ще більше всякого добра перевезли на Мадярщину, забравши його з наших околиць. Мости були зірвані не тільки на залізничному, але й на битому шляху. Мадярські війська, щоб мати можливість руху, побудували на шляху тимчасові мости, заставляючи до цієї праці і місцевих

робітників, і вся комунікація проходила тим шляхом. Поляки дуже швидко зуміли настроїти мадярів проти українців. На їх численні доноси мадяри зробили неодну кривду українцям.

30 липня 1941 року мадярські війська, що стояли в Городенці, воєнним порядком оточили будинок суду, що в ньому мала приміщення українська поліція і її дослівно розгромили, хоч вона стояла на сторожі порядку, потрібного і мадярам. Її з великим вкладом праці дуже гарно організував колишній вчитель Петро Васкул. Мадяри провели основний трус цілого приміщення, і особистий у міліціантів. Знайшли якусь недозволену зброю, що її заховали молоді наші міліціонери. Всі вони тоді були переконані, що будують українську державу, а робили це так, як хто вмів і вважав за добре. Наша поліція могла мати тільки ручну вогнепальну зброю, як: кріси, револьвери і набої до них. Але деяким міліціонерам було того замало. Вони знаходили ручні гранати і скоростріли, розкладали їх на поодинокі частини та ховали в своїх ліжках у домі міліції. Комендант Васкул напевно про це не знав, бо був би сам заборонив і зробив порядок. Мадяри побили всіх міліціонерів, що їх застали в домі. Забрали не лише ту недозволену зброю, але й всі припаси харчів, яких командування багато придбало; забрали не лише уніформи міліціонерів, але і їхні цивільні одяги та взуття; одним словом вичистили все, що було. Коменданта Васкула і деяких міліціонерів ув'язнили. Арештували також і посадника міста Євстахія Дорожинського, бо він присвоїв собі залишені більшовиками речі. Тим часом мадяри забирали далі: казали віддати радіоапарати і відбирали їх від українців – у мене з дому також взяли. Генерал був у місті пильнував, щоб хідники були чисто підметені, щоб сміття не було; але одночасно його вояки на його очах розбивали ломом кооперативи і забирали звідти "воєнну здобич". І повітового союзу кооператив не вдалося врятувати. Звідти вивезли добро автомобілями, а в додатку понищили столи, бюрка – залишили руїну.

Так діялося по містах, те саме робили й по селах, забираючи все не тільки з крамниць, але і з громадських канцелярій і шкіл. Почали появлятися німці, які

мали перебрати адміністрацію, а тоді мадяри ще дужче обдирали і так уже обдерте населення. Дуже швидко появилoся й осіло в Станіславові німецьке гестапо; не багато їх було на початку, 5-6 осіб і комендант. Німці недобрим оком дивилися на те, що мадяри забирали все державне добро, вже хоч би тому, щоб і для них дещо залишилося.

Українська влада боронила всякі склади, як могла, але супроти війська не могла встояти. А мадяри казали, що державне добро - це їхня воєнна добича і її забирають, а за більшовицького режиму майже все було державне. У дуже прикрих випадках українська влада зверталася до німців. Німецьке гестапо інтєрвеніювало також, коли мадяри обступили наш тодішній державний банк і хотіли провести перевірку та забрати державні гроші. Банк не мав ніякої готівки з часу більшовиків, бо вони всю готівку забрали. Але в банку складали гроші всі державні крамниці й кооперативи, і він став поважною інституцією з великим оборотом. Тоді курсували радянські карбованці. Хоч мадяри ізолювали банк від зовнішнього світу, все таки вдалося повідомити про те голову обласної управи, а той повідомив гестапо. Гестапівці поставили справу дуже гостро й рішуче, навіть були постріли. Закінчилось це якоюсь угодою між мадярами й німцями. Мадяри з великим трудом відчинили залишені більшовиками сейфи і нічого не знайшли. Вони не повірили нашим урядовцям, які запевняли їх, що сейфи порожні.

В часі поїздок по терені області можна було не раз бачити, як одні мадяри поганяли в напрямі своєї країни коні, корови і везли інше добро, а другі в протилежному напрямі, зі своєї країни до нас гнали жидів, яких у нас було багато. Ті жиди різнилися від наших передусім багато темнішою шкірою – кольори лиця, а також мадяри мали темну шкіру. Між тими жидами було багато старозаконних з бородами й пейсами; у нас таких жидів було менше і їх рідше зустрічалось. Мадяри часто й багато переганяли таких груп своїх жидів; були то нещасні люди різного віку – старики з сивими бородами патріархів, жінки з дітьми, дівчата, одягнені вони були різно, дехто зовсім гарно, а дехто дуже нужденно. Взуття їхнє було знищене, видно було, що вони вже довго йшли

піхотою; на декотрих можна було пізнати, що вони вже недоживлені, а всі були втомлені. Відпочивали по придорожніх ровах під наглядом мадярських поліцистів. Куди й пощо їх провадили, мабуть і їхні погоничі-сторожа точно не знали. Одне певне, що їх вигнали з їхнього місця побути і хотіли позбутися. Мабуть їх перевозили через Дністер, де вже були німці, які їх винищували. Одну таку групу мадяри спрямували на Буковину, яку зайняли румуни. Очевидно, прикордонна сторожа не впускала жидів, і вони опинилися між двома пограничними сторожами, з яких кожна намагалася позбутися їх. Дійшло до того що з одного і другого боку відкрили вогонь і цілу групу вистріляли. Жаль було дивитися на тих переселенців. Легко було відтворити картину, як подібно мусів виглядати в давнину татарський ясир – з тим додатком, що наші люди були ще й пов'язані. Таке видовище робило на населення дуже прикре враження [12, с.22-25].

Поодинокі німецькі службовці, які мали творити нову адміністрацію, почали являтися в Станіславові вже в перших днях серпня 1941 року. Формально передавало німцям владу мадярське командування, а фактично робила те українська влада, зокрема, Обласна управа, яка мала в своїх руках кермо області. Передача тривала цілий місяць серпень, а в деяких ділянках і довше, бо німці повільно складали свій працівник апарат, а мадяри не спішилися здавати свої позиції.

Знаючи, що влада рано чи пізно буде передана нацистам, мадяри почали вивозити майно зсилаючись на ту догму, що будь-яке державне майно – це їхня військова здобич і тому його слід конфіскувати. Українці пильно оберігали своє майно, але проти чисельного мадярського війська не могли протистояти. Враховуючи таку обставину, українці звернулися про допомогу до німецького військового командування.

Прикладом однієї з ситуацій, в якій німці прямо продемонстрували свою харизматичну перевагу у владі та порядку, та раз і назавжди заборонили мадярам викрадати і вивозити майно був випадок на одній із фабрик міста, на так званій «Фабриці Маргошеса». Це була велика фабрика по виправленню

шкіри названа на честь її власника – єврея Маргошеса. До фабрики під'їхали угорські солдати та офіцери на декількох вантажних автомобілях, аби завантажити залишок шкіри, який ще залишався на складах, після того, як основну частину вивезли більшовики перед своїм відступом. Робітники фабрики (в основному українці) повідомили про несподіваний візит, Торгівельний відділ Обласної управи, а той у свою чергу повідомив місцеве гестапо, шефом якого був гауптштурмфюрер СС Ганс Крюгер. Після цього до фабрики під'їхав чорний « Mercedes-Benz», яким було перекрито в'їзд у фабрику. З машини вийшов Ганс Крюгер і у супроводі двох співробітників Гестапо попрямував до мадярів. В одну мить Крюгер почав поводитись, як їхній зверхник, і наказав розвантажити все що було у машинах, однак, коли мадяри проігнорували його вказівку, наступний сердито заявив: «... буду стріляти в кожне авто, яке буде намагатись вивезти шкіру з фабрики...». Після цього мадяри неохоче розвантажили машини, і миттю забралися геть.

7 серпня 1941 року в четвер, о 19 годині вечора німецька військова адміністрація перебрала від мадярського військового командування владу на території міста та всієї області. Цей процес відбувався за присутності кількох тисяч мешканців Станіслава, на площі Адама Міцкевича поблизу пошти. На прибраній площі державними прапорами і портретами Адольфа Гітлера, отамана Симона Петлюри та полковника Євгена Коновальця , зібралися представники німецької влади, представник угорської влади, полковник Лерер та представники української місцевої адміністрації.

Полковник Лерер, з'ясувавши стан, який він застав на території Західної України після видворення радянських військ та роботу над встановленням порядку і спокою в місті, передав владу в руки окружного старости крейсгауптмана Гайнца Альбрехта, який представляв нацистську адміністрацію. Альбрехт у свою чергу щиро привітав всіх українських жителів Станіславщини, закликаючи всіх до співпраці при встановленні нового порядку для забезпечення населенню добробуту, культурного буття та встановлення європейського порядку на українських землях. При цьому заявивши, що його

працю доповнюватиме сувора дисципліна, твердість та вимогливість, якій потрібно буде всім підкорятися. Щодо деструктивних елементів та шкідників, німецька влада пообіцяла мати тведу руку та суворо карати за всі шкідливі антинародні вчинки. Промову Альбрехта жителі Станіслава сприйняли дружніми оплесками та окликами «Слава!» на честь вождя Німеччини Адольфа Гітлера, генерал-губернатора, рейхсляйтера Ганса Франка і губернатора Львова («Lemberg») Карла Лаша. Українські жінки, молодь та діти закидали представників влади китицями квітів.

Голова місцевої Управи Голембйовський висловив на німецькій та українській мовах подяку від імені української громади за звільнення від більшовицького терору та пообіцяв дружньо співпрацювати з німецькою владою над встановленням нового ладу та порядку на визволених землях Станіславщини. Свою промову він закінчив тим, що українці люблять німців, люблять німецьку непереможну армію та її вождя Адольфа Гітлера, після чого пролунали аплодисменти та оклики «Слава!», які підтримали його промову.

По закінченню дефеляди, голова Обласної Управи Семянчук подякував угорським військам за охорону й опіку у найважчі хвилини безвладдя та на початок створення українського уряду, а також щиро попрощався із союзною армією, з якою мирно співпрацювали українці цілий місяць. Після цього пролунали німецький та український національні гімни.

10 серпня 1941 року в неділю, на площі Адама Міцкевича відбулося урочисте прийняття членів Української народної міліції (УНМ) в ряди служби безпеки (Sicherheitsdienst). До присутніх міліціонерів (приблизно 300чоловік) та їхнього командування, з трибуни промовив комендант Гестапо міста та всієї округи гауптштурмфюрер СС Ганс Крюгер.

Привітанням «Слава Україні!» він розпочав свою промову в якій вказав на тяжке та відповідальне завдання служби безпеки, апелював до почуття обов'язку й точності, підкреслив велику працю німців та досвід, який українська поліція зможе відтепер засвоїти, зокрема, коли вона в деякій мірі складається із старшин колишньої Української Армії. Приймаючи українську

міліцію в ряди служби безпеки, комендант Гестапо видав перший наказ про поздоровлення та закінчив свою промову словами «SiegHeil. Потім коли оркестр відіграв німецький гімн, українському командуванню міліції було роздано нові опаски, після чого комендант разом з представниками обласної міліції прийняв дефіляду.

Після закінчення дефіляди діти обдарували коменданта китицями квітів. Трибуна була прикрашена українськими та німецькими прапорами. Було також багато української публіки. (із газети «Українське слово», середа, 13 серпня 1941 року)[24]. Найшвидше прибуло до Станіславова німецьке Гестапо, яке ще за мадярів почало свою працю. 7 серпня прибув до Станіславова і німецький окружний староста. Він перебрав владу від голови області, а інженер Сем'янчук перестав працювати, бо цього вимагала наша національна честь. Робочий апарат обласної управи складався з самих лише українців, і він за малими винятками залишивши і потім, коли владу перебравли німці. Залишився і я, під натиском українського громадянства, щоб на наші залишені місця, німці не набирали до праці поляків. Організація запланувала велике свято на неділю, 31 серпня 1941 року, з нагоди 22-их роковин здобуття Києва українськими злученими арміями. Свято названо святом зброї (по-німецьки Waffenfest), а форму давали молодечі організації Січі в Станіславщині. Два дні перед святом, тобто в п'ятницю, прийшли до мого бюро в Обласній управі, яка перемінилась на окружне староство, комітетові свята, щоб дістати адреси німців, яких вони поіменно хочуть запросити на свято. А тих німців, включно з гестапівцями, вже було понад тридцять. У розмові з комітетовими виявилось, що вони не мають дозволу від німецької адміністрації на влаштування свята, а такий дозвіл у змінених обставинах був уже потрібний. Комітетові зараз писали потрібне подання, на якому я написав референцію, що свято дозволяється і дав німцеві, заступнику окружного староства для підпису. Комітетові отримали дозвіл, і все було б у порядку, якби до справи не вмішався комендант Крюгер. Він і сам міг помітити розліплені афіші про свято, а може хтось звернув його увагу. Отож у суботу, день перед святом, той командарм поговорив про ту справу

телефонічно з окружним староством. Опівдні перед самим кінцем урядування покликав мене заступник староства, який підписав дозвіл, і запропонував поїхати, таки зараз, із кимось, із комітету січового свята до Гестапо. Там треба дати вияснення в справі програми свята і узгодити деякі суперечності. Якщо до узгодження не дійде, тоді він буде змушений відкликати дозвіл, що його видав. З комітетом свята не можна було порозумітися; а що вже було пізно, взяв з собою службовця з відділу пропаганди, якого ще захопив і обидва ми поїхали до Гестапо автомобілем, що його дав нам до диспозиції Бо.

Гестапо приміщувалося при вулиці Білінського, де попередньо за більшовиків було НКВД. В Гестапо, на щастя, ми ще застали коменданта Крюгера, і по великих церемоніях пройшли залізні двері, і Крюгер нас прийняв у своєму пишно влаштованому кабінеті. Він був нервовий. Зразу почав нарікати на українців, що роблять недоречності, які він прямо назвав свинствами. В останніх шістьох днях було чотири політичні вбивства, що їх виконали бандерівці (Banderalaute). А для того, щоб убивати, є власне він, є Гестапо, а не українська організація. Також українська міліція не виконує належно своїх обов'язків; міліціанти беруть хабарі й грабують. Українські інтелігенти впускають до своїх помешкань жидів і поляків та дозволяють їм слухати радіопередачі з Англії, а в додаток, кажуть собі за це платити. Українці не мають старшого зрілого проводу, який правильно орієнтувався б у світовому положенні. Молоді люди з організації роблять помилки і дурниці, починають вести проти німецьку пропаганду та друкують проти німецькі летючки.

Крюгер був очевидно знервований, вставав, ходив, грав на піаніно і слухав радіо. А воно якраз подало окреме звідомлення (Sonderbericht) про потоплення німецькими підводними човнами дуже багато тоннажу аліянтів. Це поправило настрої Крюгера, і він вже спокійніше почав говорити, що він приятель українців, він бажає нам добра, але ми мусимо бути терпеливі й ждати, що нам скаже фюрер Адольф Гітлер. Але ж мусимо навчитися порядку і нічого не робити самостійно, на свою руку. На те є вони, німці, щоб правити, і це ми мусимо в теперішній час прийняти до відома.

Ми вислухали проповідь Крюгера, вияснювали все, що могли і як уміли, та оправдовували, що треба було. Кінець-кінцем Крюгер погодився, щоб свято відбулося, але скреслив похід містом і поробив ще деякі зміни в програмі, хоч і незначні. В кінці заявив, що ми обидва делегати відповідаємо за порядок свята і що програма буде точно така, як власне встановлено. У протилежному випадку, загрозив, що поставить нас під стіну без усяких вагань. Ми прийняли до відома ту приємну пропозицію, подякували й пішли, щоб здати звіт комітетові свята з відбутої аудієнції. У висліді того, треба було негайно повідомити села, про зміни, що зайшли в програмі, а, зокрема, про заборону походу містом. У неділю, 31 серпня 1941 року свято відбулося на площі за парком. Взяли в ньому участь українців з міста і сусідніх сіл, передусім організації молоді Січі. Були на святі й запрошені німці – був і Крюгер зі своїм штабом. Площа й трибуна були прикрашені українськими прапорами, а на трибуні був також німецький прапор. У час свята організація передала німецькій владі деяку зброю, зібрану по селах. Відносини тоді ще не були надто напружені. Загалом усе відбулося в порядку, гарно і добре. Гестапо не робило якихось замітів. Свято закінчилося увечері святочною академією.

Восени 1942 року Крюгер зник із Станіслава. Різні поголоски курсували про причини його відходу. В дійсності спричинилась до перенесення Крюгера польська графиня Кароліна Лянцкоронська; вона приїхала до Станіслава допомогти полякам, але спізнилася, бо Крюгер між тим польських інтелігентів постріляв. Крюгер її переслухав і необережно висловився, що вбивство професорів львівського університету то його діло. Лянцкоронська передала то далі, а там знайшовся якийсь суперник, який прийшов до висновку, що Крюгер зрадив державну тайну. Мабуть, прочуваючи свій відхід, хотів Крюгер ще показати свою силу і винахідливість. Одної погідної п'ятниці маршуючи, духовна оркестра спинилась на вулиці Газовій у Станіславі перед будинком юденрату. З будинку гестапівці вивели 40 жидів, у тому і членів юденрату. Їх усталили в чвірки і заявили, що підуть до Гестапо при вулиці Білінського на переслухання. Але там гестапівці почепили кожному жидові шнура на плече і в

такій самій параді з оркестрою повели жидів назад. Між тим на тій же Газовій вулиці устали бочки під вуличні ліхтарні. Двом жидам казали лізти на бочку і змушували, щоб самі собі накладали шнур на шию і прив'язували до ліхтарні. Опісля витручували бочки нещасним з-під ніг. Сорок жидів повисло на 20 ліхтарнях і висіли так через суботу; аж у неділю їх постягали. Таку суботу (шабас) Крюгер придумав жидам.

1 вересня 1942 року провело Гестапо основну акцію в Делятині. Цілий день стріляли всіх жидів без винятку. На другий день постягали трупи побитих, виловлювали тих, яким пощастило захватись, і забирали до в'язниці. Окрема команда, так звана управа домів, стягала майно і речі з жидівських домів і приміщувала у складах. Німці хвалилися, що очистили долину Пруту від жидів. 12 вересня 1942 року від'їхали великі транспорти жидів із Станіславова залізницею. Ніхто з гетто не явився того дня до праці. 6 жовтня 1942 року колумійське Гестапо провело акцію очищення міста Городенки; зігнали жидів до двора і транспортами відправили, мабуть до Белзця. Сукцесивно округу очищувало гестапо на свій лад: одних стріляли на місці, а багато висилали транспортами в невідоме. Залишилися лише лікарі і дуже потрібні фахові працівники, але й на них прийшла пора.

26 жовтня 1942 року на апелі німецьких працівників окружний староста повідомив, що жидів з терену округи великою мірою усунено. Ще в лютому місяці 1943 року викінчувало протижидівську акцію і тоді знесення гетто. Не можна було там почати корисної праці, от хоч би вживати жидівську лікарню, яку мав перебрати Союз громадян. На терені гетто похоронено невідповідним способом велику кількість мертвих, і вода була занечищена. В часі, коли гестапівці мали покидати Станіславів, вони ув'язнили директора окружної лікарні доктора Костя Воевідку, його дружину і сина. Доктор Воевідка був спеціалістом жіночих недуг і дуже багато помагав жінкам німців. Дружина його була жирівкою. Була то заможна родина і мала вже виїхати, а речі і дорогоцінності були вже спаквані у вагоні. В останній хвилині гестапівці ув'язнили їх, щоб забрати їхнє майно. Дружину розстріляли як жирівку і сина

як півжива, а Воєвідці причепили як злочин поміч жидам. Родину розстріляли, а майно їх пограбували [12,с.86].

Висновок до розділу 1

Таким чином можна зробити висновок, що через те, що мадяри передали повну владу німцям на Станіславщині, почалися нові порядки та нові відносини до цивільного населення а також, до євреїв та воїнів ОУН і УПА. В цей час збільшилася кількість арештів та розстрілів. За незначні дії проти німецької влади жорстоко карали винних, цю роль виконувало Гестапо. Окрім цього, Гестапо вело непримиренну боротьбу проти вояків ОУН і УПА і в цілому проти визвольного руху, через те, що Гітлер відмовився визнати українські землі, як незалежні утворення. Також німці позбавляли населення продовольчих запасів, були масові розстріли євреїв, що приводило до спротиву зі сторони партизанського руху.

Під час угорської окупації українцям дозволяли створити свій уряд і майже не втручалися в їхні справи. Проте не можна сказати що українське населення було задоволене угорською владою. Угорці забирали все майно людей і худобу і відправляли в Угорщину все майно. Така поведінка угорців обурювала українців.

А коли до влади прийшли німці, то захищали майно людей, щоб забрати його собі. Під час німецької влади німці спочатку були непроти, щоб була українська влада, але коли у Львові проголосили Українську незалежну державу, це перейшло межі дозволеного і дуже розлютило Еріха Коха – генерал – губернатора Дискрипту Галичина і він дав наказ Гестапо заарештовувати всіх тих, хто хоче Української держави. По всій території Станіславщині розпочалися масові арешти і розстріли. Німці вивозили населення на примусові роботи до Німеччини. Хоча спочатку люди самі їхали в Німеччину на роботу, але там дуже мало платили і люди верталися назад.

Можна сказати , що Друга світова війна принесла в світ багато страждань і руйнувань. Але найбільше було людських жертв серед мирних жителів і військових.

РОЗДІЛ 2

ЗЛОЧИНИ НІМЕЦЬКОЇ ВЛАДИ НА СТАНІСЛАВЩИНІ

Німецька окупація Коломиї тривала 2 роки і 8 місяців і була однією з найтрагічніших як для міста, так і для всього краю. Коломийське гетто було створене 26 березня 1942 року і розміщувалося на трьох окремих ділянках міста: в районі теперішніх вулиць Р.Шухевича і Вислової; в районі вулиць О.Ковбуза, М.Глінки та Весняної, а також в районі вулиць У. Кармелюка, Л. Данкевича та Староміської(до Млинівки). Кожне гетто було обгороджене високим і суцільним парканом з дощок, побілених вапном, а вікна, що виходили на вулицю, також були забиті дошками[7,с.129]. Але найбільшим нещастям для його мешканців були анти єврейські акції, які німці влаштовували в самому гетто. На початку лютого 1942 року прийшла вістка про численні арешти нашої молоді в Коломиї – у першій мірі молоді з лав організації. Коломия прийшла на чергу майже п'ять місяців після Станіслава. Кількість арештованих не була така висока, як у Станіславі, однак доля їх була значно трагічніша. Головні арешти проведено 5-го лютого у двох будинках Окружного Союзу Кооператив і по приватних мешканнях. Заарештовано приблизно 15 чоловіків і 8 дівчат та одну заміжню жінку. З чоловіків потрапили під гестапівський ключ: адвокат Олекса Косак, мабуть тому, що був референтом для справ молоді при Українському Комітеті в Коломиї. Цим разом не оминув тюрми провідник коломийської округи, а перше станиславівський обласний Василь Мельничук. Був арештований професор Микола Пригородський, який працював у Союзі кооператив. З молодших переважно членів ОУН, потрапили: Лісовський, Тихович, Парасюк, Дмитро Григорович, Ярослав Паливода, Роман Сельський, Мирослав Харкевич, Степан Сатурський.

При арештах в Окружному Союзі Кооператив асистували два українці, які працювали в Гестапо, а це коломиян Ярослав Жибчин і буковинець Сухолотюк, але їх обидвох, того самого дня, гестапівці вкинули до в'язниці. З дівчат

ув'язнили: Олю Оробцівну, Марію Горбачевську, Марійку Вонсуль, Ірину Яремчук, дружину Сухолотюка і ще одну буковинку, знану під іменем Неля.

До тої групи арештованих попав випадково отець Павло Витвицький, священник із Жаб'я, родом з Витвиці, долинського повіту. У перших днях війни між Німеччиною і Радянським Союзом, радянська протилетунська артилерія стягнула німецький літак, у якому був німецький офіцер – летун в ранзі полковника. Він вискочив парашутом з літака й осів у жаб'ївських лісах. Того власне полковника переховував у себе отець Витвицький до часу, коли прийшли мадяри. Полковник відпочивав у Жаб'ю аж до приходу до Коломиї німецької адміністраційної влади. Коломийський окружний староста дав отцю Витвицькому як нагороду за його чин пістолю і дозвіл носити зброю. Отець Витвицький мав і рушницю і полював, користаючи з дозволу на зброю. У зимі зайшли випадково до нього гестапівці, а він погостив дикою печеною і, очевидно, чаркою. Німці наситилися, а в кінці спитали, звідки їх гостиний господар бере дичину. Господар у добрій вірі навіть показав їм рушницю, якою полює. Але гестапівці були думки, що отцеві полювати не вільно, і його таки з місця арештували. Так отець Витвицький за свою гостинність дістався до тюрми в Коломиї, бо Жаб'є належало до колумийської округи.

Ув'язнених примістили в келіях в окремій мужчин, а в окремій дівчат. Допити-переслухання тривали приблизно два місяці. Проводив їх звичайно сам комендант Гестапо Вайсман. Кожний в'язень був допитуваний двічі. Після переслухання в'язня на якийсь час сепарували, давали до окремих келій, а відтак він знову повертався до гурту. Вина, яку всім закидали, то приналежність до недозволеної української організації і протидержавна діяльність. При переслухуваннях в'язнів, як правило, побивали. Харчі були дуже лихі, часто одна юшка з кропиви. Харчових передач не було, а як були, то не доходили до в'язнів. Всякі побачення були виключені, а було дозволено передавати тільки білизну.

Тиждень після арешту випустили лише згадану, Нелю, а щойно після двох місяців випустили Пригородського, Жибчина, Сухолотюка і його дружину, а за тиждень пізніше і Марію Вонсуль.

19 серпня помер у в'язниці Ярослав Паливода наслідком голоду і виснаження. Н.Н. занедужала на тиф, її передали до лікарні в місті, де вона пробула до березня 1943 року, а тоді їй пощастило втекти. Усіх інших в'язнів перевезли 19 жовтня 1942 року до в'язниці в Чорткові. Коломийська українська громада робила всякі можливі заходи для полегшення долі своїх в'язнів, але вони не мали успіху, можливо внаслідок і нещасливого збігу обставин. Мені досить точно відомі, які зусилля пороблено в обороні Василя Мельничука. Він походив з Корнича під Коломиєю, був сином залізничника; а перед другою світовою війною мешкав в Коломиї на Вінцентівці. Як вибухнула польсько-німецька війна, 1 вересня 1939 року його арештували поляки. За більшовиків він переховувався в терені, а за це його родину вивезли в Сибір. Перед вибухом німецько-більшовицької війни він дістався до Кракова і там попав в середовище ОУН під проводом Бандери, десь у березні 1941 року. Після вибуху війни і звільнення української території, - здається – аж через Румунію, він дістався до Станіслава, а пізніше перейшов до Коломиї.

Була то людина шляхетного характеру, працююча, рішуча і відважна. Однак, бракувало йому реального підходу до життєвих проблем та практичної оцінки можливостей. Він надто вірив у свої власні сили і в силу націоналістичної організації, до якої він належав. Мельничук мав старшого від себе віком приятеля Ярослава Курилюка, сотника артилерії Української Галицької Армії, а в другій світовій війні сотника німецької армії. Курилюк зустрічав Мельничука в Коломиї ще на волі і, знаючи німецьке наставлення до українців, остерігав Мельничука, щоб і він і цілий його штаб співробітників були дуже обережні та вели працю вміло й спритно. На те Мельничук відповів приблизно так: як ми дали собі раду з поляками, як ми дали раду з більшовиками, то ми і німців зліквідуємо, як настане потреба і якщо вони підуть проти нас. Самопевність – це додатня прикмета характеру, але ж вона

мусить лучитися з тверезою оцінкою обставин і можливостей; інакше вона переходить в нездорову мегаломанію.

Курилюк довідавшись про арешт Мельничука постановив за кожну ціну його рятувати й витягнути з халепи. З тою метою він звернувся про поміч до майора Герліце, якого знав і який працював у дефензиві начального командування німецької армії.

З тим відділом (1-e Stettin) був знайомий Курилюк, але і Мельничук був там знаний, як Василько. Герліце знав Василька, цинив його і тому радо інтервенював. Він звернувся письмово до Гестапо в Коломиї, але відповіді не дістав. Тому дав Курилюкові в тій справі листа до місцевої комендатури в Коломиї (Orstskommandantur). Начальник тої комендатури сотник Веселі сам і через свого помічника, іншого сотника, старався полагодити справу, але Гестапо або уникало зустрічей, або давало виминаючі відповіді. Тоді Курилюк поїхав до Штетіна, але майора Герліце там не застав, бо поїхав до Вязьми під Москвою. Вистаравши подорожні документи, Курилюк знайшов майора в якісь місцевості коло Вязьми. Герліце постарав листа від начального командування німецької армії до Гестапо і ортскомендатури в Коломиї того змісту, що начальне командування кладе велику вагу на те, щоб Василь Мельничук був негайно випущений на волю. Майже по двох тижнях Курилюк із тими листами прибув до Коломиї. Він і сотник Ройтер дістались до Гестапо і вручили письмо начального командування начальникові Вайсманові. І Гестапо мусіло респектувати начальне командування. Вайсман прочитав письмо і пояснив, що на доручення станіславівського Гестапо передав групу в'язнів, до якої належав і Мельничук, до Гестапо в Чорткові: обіцяв швидко порозумітися з Чортковим через Станіславів, а про вислід своїх старань повідомить. За якийсь час він подав вістку, що Мельничук помер на тиф у Чорткові. То була тільки наполовину правда, як це видно з дальших подій у чортківській тюрмі. Відносини були там без порівняння кращі, ніж у Коломиї. Дівчата могли працювати на кухні; там і самі дещо з'їли, і могли передати мужчинам те, що для них заховати – звичайно кілька куснів сирої моркви. Між в'язничною

службою були і чесні наші люди, які, наражаючи на небезпеку власне життя, приносили до в'язниці хліб, майже завжди помащений маслом і медом. Таку поживну хлібину передавали кожного дня на зміну раз наш священик, а раз управитель школи з Білої, а дозорці, які також у Білій жили, передавали в'язням. Однак коломийські мужчини-в'язні були такі вимучені побутом у коломийській в'язниці, що вже не мали сил вставати і лежати опухлі в камері. На невідпорні організми в'язнів кинувся тиф. Їх перевезли до міської лікарні, в якій було окреме крило для в'язнів, зокрема бережене дозорцями. У чортківській в'язниці була одна камера, звана дрогобицькою, бо в ній були в'язні з Дрогобича. Вони фізично трималися ліпше, довше перебували в кращих умовах у чортківській в'язниці. З кінцем листопада 1942 року в'язні викопали велику яму в Ягольниці, де Гестапо виконувало розстріли. Така праця не була явищем надзвичайним, навпаки, в'язнів до неї часто вживали. Звичайно такі ями були призначені для жидів, яких чистку Гестапо тоді проводило. Але того разу розійшлася вістка, що яса викопана для українців. Хто цю вістку подав, невідомо, але таке у в'язницях трапляється, що прийде новина, не знати, звідки вона взялася. Але та вістка була правдива.

27 листопада 1942 року гестапівці привезли хворих, майже непритомних усіх в'язнів з Коломиї на в'язничне подвір'я; вони були лише в білизні. До них долучили всіх в'язнів з Дрогобича так, що дрогобицька камера спорожніла. Усіх разом повезли до Ягольниці і опівдні того дня постріляли, разом 52 особи. У тифозній гарячці погинули тоді всі коломияни, а між ними і д-р Коссак, і отець Витвицький, і Мельничук. Трупів скидали в приготовлену яму – спільну могилу. Українці з околиць на тому місці, великим накладом праці, висипали могилу. Але Гестапо наказало могилу розкидати, вживаючи до того в'язнів чортківської тюрми, а по селах за те проведено арешти.

Причиною тих розстрілів була репресія. 21 листопада 1942 року Гестапо накрило тайну квартиру бандерівської групи у Львові при вулиці Жулінського. Була стрілянина, в часі якої одного гестапівця вбито. За те німці відплатили і

розстріляли біля 100 українців – в'язнів і закладників. У Львові розстріляли 28 осіб, у Ягольниці мабуть найбільше, а решту в Тернополі і по інших містах.

У чортківській тюрмі залишилися з коломиян самі дівчата. Кілька днів після розстрілів мужчин занедужала на тиф Горбачевська, її перевезли до лікарні. За якийсь час дістали тиф Н.Н. і Н.Н., а в кінці 21 січня 1943 року захворіла на тиф також Ірина Яремчук. Всі вони опинилися в лікарні, а у в'язниці залишилася єдина Оля Оробець. 24 січня був вивіз із чортківської тюрми до концтабору в Майданку і слід по ній пропав.

Побачення і передачі не були дозволені й у Чорткові. Але матері арештованих дівчат приїздили туди і знаходили шлях, щоб передати своїм дітям харчі, білизну, гроші й вістки. 12 лютого 1943 року приїхали матері відвідати дочок, що були в шпиталі. Наші сестри, що працювали в шпиталі, мали окремий будинок і туди дозорці пустили дівчат на розмову. Радилися з матерями про можливість втечі. Як лиш дівчата повернулися до шпитальних кімнат, впали туди гестапівці і забрали дівчат до в'язниці, крім Ірини Яремчук. Мати Н.Н. у час тих відносин була вже поважно хвора. Та бідна вдова втратила перше сина, якого забрало НКВД, а тепер втратила надію на рятунок дочки, єдиної дитини. З Чорткова вона поїхала до Кривча і там незабаром померла.

Горбачевську, Н.Н. і Н.Н. незабаром вивезли з чортківської тюрми до Львова, а звідти по двох місцях до концтабору в Освенцімі. Горбачевську звідтам звільнили за старанням її брата, що зумів знайти потрібні зв'язки і впливи.

У Чорткові в лікарні зосталася єдина коломиянка Яремчук, хвора на тиф. Гестапо хотіло прискіпити її поворот до тюрми, але лікар жид спротивлявся, бо недужа гарячкувала. Одиссея, що її та дівчина пройшла, була багата на трагічні переживання та характеристична для тодішніх відносин і часів. Вона була свідомою, що як не ви добудеться втечею з рук Гестапо, то загине. Хоч важко недужа, без сил і в гарячці, продумувала над планом утечі. Лікар боронив її, але Гестапо було сильніше: остаточно устійнено, що 19 лютого вона вернеться до в'язниці. Уночі, напередодні робив службу в лікарні наш дозорець, але дуже

суворий і неприступний, ходив по коридорі й майже кожних 10 хвилин заходив до кімнати хворої, світив ліхтариком в очі. Прийшла 3-тя година ранку – крайній час діяти. Ірина була сама в кімнаті, зв'язала три простирадла з ліжок, прив'язала один кінець до ліжка, що стояло найближче вікна, а другий викинула через вікно, яке відкрила. Була лиш у нічній сорочці, на яку накинула плащ, на ноги взула чоботи, що їх мала з собою, а в чобіт всунула гроші, що їх передала мати. З поверху хвора спустилася простирадлами вниз; знайшла діру в огорожі і нею, бродячи в глибокому снігу, дісталася на битий шлях, що вів до Білої Чортківської. Звідти бачила коридор, по якому ходив дозорець, але до кімнати не заглядав; пізніше довідалася, що той пильний сторож був певний, що вона спить, і тому до неї не заглядав. Щойно вранці при зміні дозорця помічено її втечу. Поки на дворі було темно, дівчина добулася всіх сил, щоб відійти якнадалі від міста, але зайти далеко не могла. Догнав її старий мужчина і заговорив по-польському, від нього довідалася, що по одному боці вулиці є пекарня, де він працює і куди він пішов, а по другому боці касарні, а в них німецьке військо. Коло касарень були стійки, і їх Ірина Яремчук виминула.

Коли почав наближатися ранок, вона зайшла на якесь подвір'я і скрилася у незамкненому приміщенні, яке було порожнє. Шукати чогось ліпшого не стало сил. Нічну сорочку, цілком мокру, викрутила і знов одягла та й поклалася, щоб відпочити. Коли стало ясно, бачила крізь щілини, як господар виходив до сусідньої стайні, але до її схованки не заходив. Увечорі, як стемніло, Ірина непомітно вийшла і подалася далі шляхом. Одначе відчула, що далеко не зайде. На одному подвір'ї почула розмову польською мовою і дитячі голоси. Увійшла і попросила нічлігу. Господиня зараз погодилася. Огріли кімнату, у якій дівчина переспала. На другий день почувалася як заморочена. Тому залишилася, а наступного дня хвора почала тратити пам'ять; прийшла висока гарячка і запалення легенів. Та родина заопікувалася нею, хотіли викликати лікаря, але Ірина рішуче спротивилася. Лікували її аспіриною, а господиня доглядала, як рідну; видно, вважала її за польку і догадувалася, що від чогось утекла і скривилася. Проминув тиждень, хвора прийшла до сил, подякувала і заплатила

господарям за опіку, а ввечері пішла на станцію Білу Чортківську, о була недалеко. Попросила хлопця, щоб купив її білет до Станіслава, і всіла до поїзду, який швидко від'їхав. У поїзді почалася перевірка особистих паперів і клунків подорожніх. Ірина Яремчук не мала особистої виказки, але припускала, може й слушно, що її жде, в найгіршому випадку висилка на працю до Німеччини, а це в даних обставинах було б спасенним виходом.

Але все таки пробувала оминати контроль і, коли поліція переходила з вагону до вагону, вийшла в коридор; її не затримали, і вона перейшла до вагону, де повірка вже відбулася. Мабуть, у Монастириськах треба було кілька годин чекати і пересісти на інший поїзд. Вкінці вона доїхала до Хриплина – то одна станція перед Станіславом від сторони Коломиї. Висіла, бо їхати до Станіслава боялась. Але потрапила якраз на облаву. Станцію обставили, а всіх пасажирів, які висіли, перевіряли; ділили на таких, що мали їхати до Німеччини на роботу, спекулянтів, у яких знайшли підозрілий товар, запідозрених у протизаконних діях, які мали йти до тюрми. Чекаючи на свою чергу, Ірина й тут спробувала видобуватися з прикрого положення. Вийшла з черги і підійшла до вузького виходу, при якому стояв старший мужчина і розмовляв з другим. У тому моменті німецький поліцай схопив її за плече і хотів завернути, але одночасно і той старший пан витягнув свою виказку, показав поліцаєві та сказав, що дівчина його дочка. Німець подивився на фольксдойчерську виказку і відійшов. Той чоловік провів дівчину через прохід, спитав польською мовою, чи має папери, а як сказала що не має, підвів її далше і в безпечному місці відпустив. Дівчина подякувала, пішла на поле, знайшла кучу сіна, а що була сонячна погода, провела на сіні цілий день.

Увечері від'їздив поїзд до Ворохти. З тривогою всідала дівчина до нього, бо всяких контролів було тоді аж забагато. Але поїзд доїхав без пригод до Делятина і почав спинатися долиною Пруту. Пасажирів все меншало, а перед Татаровом гуцули сказали, що там завжди є повірка, бо Гестапо має там свою станцію. Вже було неможливо висісти з поїзда, який у Татарові зупинився. Провірки не було, а гуцул, що майже щодня тим поїздом їздив, сказав, що то

перший раз йому трапилося, що не було ревізії. Пізно доїхав поїзд до Ворохти. Висіло всього кілька осіб, а в тому й один священник, з яким дівчина дісталася на приходство. Вже була північ, як розбудили пароха Ворохти отця Миколу Куницького. Він був знайомий батьків Ірини, а передбачлива її мати просила в нього захисту для дочки, якщо б та яким чудом з'явилася, і попередила про те дочку.

На приходстві пробула Ірина в тайні, щоб ніхто не бачив, один місяць, а опісля ще один місяць у Яремчі в мешканні волосного старшини Мосори. Майже не виходила, а добрі люди добули особисті документи. У Станіславові отець Микола Лев Бурнадз виставив метрику на ім'я Оксана Сенів, а на її основі вибрано особисту виказку в Окружному Українському Комітеті в Станіславові. Молодий чоловік, член організації, який недавно сам вирвався з гестапівської тюрми, відвіз Яремчуківну до Варшави, де вона заховалася. У Варшаві був також Український комітет, де дівчина зголосилася: дала знати аж тепер матері, де вона. Від неї довідалася, що німці два дні стали доглядати їх дім у Коломиї, а й опісля тримали нагляд над їх домом. Також у Варшаві в Комітеті питали за нею, але там вона була оголошена, як Оксана Сенів. У Чорткові навіть цвинтар, що був близько шпиталю, перешукували; дівчина спочатку мала намір там сховатися, але на щастя того не зробила.

Ірина Яремчук – побожна дівчина, просила у Бога помочі й була переконана, що ту поміч і охорону одержала. Кілька разів вища сила захистила її від нещастя під час цілої утечі, починаючи від дозорця; його якби хтось стримав, щоб не заглядав до кімнати хворої, як вона втікала. У Варшаві вона пробула аж до варшавського повстання, а тоді вже, як заміжня виїхала на Словаччину і пішла чумацьким шляхом українських біженців. Додати треба, що не була в підпіллі, ані не була членом організації. Її виною було лиш те, що була україркою, і за те перенесла описані страждання.

Такий був у тих часах шлях мучеництва багатьох наших людей – чоловіків і жінок, юнаків і дівчат, старших і молодших, знаних і незнаних, сірих рядовиків і провідних осіб. Усі вони не хотіли насильної смерті з рук жорстокої долі.

Навпаки хотіли жити – жити для себе, для своєї родини, для своєї громади і для свого народу. Але тільки нечисленним пощастило вирватися з кігтів смерті. Звичайно вони гинули. Їх кості розкидані по всіх закутках української землі, і не тільки української. На жаль, у більшості випадків ми навіть не знаємо місць, де їх тлінні останки спочили. Той, хто стріляв, хотів їх славу, славу тихих героїв заховати від нас і від грядущих поколінь. Тепер маємо не лише могили незнаних воїнів, але й могили незнаних героїв, які згинули, бо мали українське серце й українську душу.

Для повноти картини коломийських арештів належить згадати про ще одну подію, з ними пов'язану. Вище було згадано, що до тюрми Гестапо вкинуло і Ярослава Жибчина, який у Гестапо працював, а після двох місяців його випустили. Тоді він почав працювати в союзі кооператив; видно він мав якісь провини супроти бандерівців, хоч був членом їх організації. Був одружений і одного дня, в січні 1943 року з дружиною і дітьми вертався з проходу: мешкав при бічній вулиці в околиці гімназії. За ним слідкували два чоловіки в селянських одягах. Вони вистрілами поранили Жибчина, який добіг ще до дверей свого помешкання. Але ті два чоловіки його догнали і пострілами з револьверів у голову вбили. Жибчин вийшов з лабет Гестапо, але смерть йому завдали таки свої. Тих двох чоловіків мали бути з сусіднього села Воскресінець, члени ОУН; вони спокійно відійшли, хоч подія відбулася вдень, а перелякані діти й дружина зчинили крик[32, с.78-86].

У Заболотові жив якийсь фольксдойчер-пиячина Крілик, і одного разу ніби здалося, що він пропав, а як потім показалося, то він поїхав був до Станіслава і там довгий час гуляв, запивався. Гестаповці не дуже за ним шукали, а раді були, що мали дуже добру нагоду для своєї акції і ніби у відплату за те, що пропав фольксдойчер,- зловили в Коломиї 10 перших попавши людей, а між ними було 9 українців і 1 поляк(Додаток А) [7,с.140-141].

З початком радянсько-німецької війни Галич на деякий час потрапив під контроль угорських військ. Уже в перші тижні існування окупаційного режиму в місті, як і інших населених пунктах, було запроваджено військовий стан і створено комендатуру. Вся повнота влади перейшла до рук коменданта. Однак з початком війни серед жителів містечка поширювалося відчуття неминучих змін. Наприкінці 1942 року в україномовній газеті була опублікована стаття "Нове життя Княжого Галича", з якої нам стає відомо про стан справ в місті.

Варто зазначити, що німецьке керівництво не контролювало україномовних періодичних видань, саме тому українське населення мало змогу писати про побутове життя. Проте, такі публікації друкувалися з акцентом лише на позитивні зміни. Станом на початок Другої світової війни за дослідженням польських вчених у Галичі проживало 4386 осіб, з них 30% українці, 30% поляки, і 20% жиди. Однак, як стало відомо, німецька окупаційна влада активно винищувала жидів. Не були винятком і галицькі жиди. У квітні 1942 року ліквідовано «жидівську проблему». Власне тому, в місті вже не було жодного мешканця-жида. Перехід влади від військової до цивільної адміністрації регламентував декрет 17 липня 1941 року, яким передбачалося включення Галичини на правах окремого дискрипту до складу Генеральної губернії. Відбулися зміни і в адміністративному поділі. Згідно із розпорядженням генерал-губернатора у Кракові про встановлення єдиних назв для територіально-адміністративних одиниць від 24 вересня 1941 року дискрипт ділився на повітові старости та повіти. Галич став центром повітового староства. Повнота влади в самому місті перейшла до рук міського старости. Запровадження цивільної адміністрації в місті не припинило дії введених раніше розпоряджень, зокрема щодо потреби дотримуватись комендантської години та обмеження у пересуванні. Перехід з одного населеного пункту в інший вимагав наявності нових посвідчень особи. Від 1 січня 1942 року ввійшло в дію розпорядження від 17 грудня 1941 року, яке зобов'язувало всіх громадян генерал-губернаторства віком понад 15 років «легітимізуватись на урядове визнання». За невиконання розпорядження передбачалось покарання.

Щороку посвідчення особи оновлювали. Крім того, кожен мешканець міста був змушений зареєструватись за місцем проживання. Було також і зміни в правилах трудової дисципліни. Суворішою стала система найму. Німецьке законодавство не тільки примусово зобов'язувало населення до праці, а й забороняло змінювати її місце. 1 січня 1942 року в Галичі, як і в інших містах вступило в дію розпорядження генерал-губернатора, за яким заборонялося приймати на роботу працівника без дозволу так званого уряду праці. Що ж до умов праці, то на території міста було впроваджено восьмигодинний робочий день з 8 до 16 години. Окупаційна політика позначалась і на розмірі заробітної плати. Максимальна зарплата для чоловіків становила 700 злотих на місяць, а для жінок на 10% менше. Вчителі отримували по 2 злотих в день. Працівники залізниці від 150 до 250 злотих. Хоча іноді зарплату видавали харчами. Німецька торгівельна політика мала свою специфіку. Така політика передбачала встановлення максимально допустимих цін на сільськогосподарські товари. Вони були нижчим, ніж в Рейху й інших дистриктах ГГ. Що давало німцям можливість масово скуповувати дешеві продукти харчування. Також існувала нелегальна торгівля, функціонував чорний ринок, який диктував власні ціни відмінні від урядових. Ще одним стратегічно важливим моментом є пошта. У Галичині з 20 липня 1941 року почала працювати Німецька східна пошта. Керівниками поштових установ були тільки німці. Робота на пошті давала можливість уникнути примусової депортації до Німеччини. Найближчими до Галича поштовими відділеннями були в Станіславові та Рогатині. Однак поштою могли користуватися лише громадяни німецької національності. Отже, у період нацистської окупації повсякденне життя населення Галича змінилося далеко не найкраще. Через військові дії занепав санітарно-гігієнічний стан міста. Певних руйнацій зазнала система комунікацій, а залізничний транспорт і велосипеди залишалися великою розкішшю[11].

Німецька влада в Ворохті в 1941 році встановлювалася після нападу Німеччини на СРСР та витіснення радянських військ; окупація Галичини

супроводжувалося хаосом, початковими жорстокими діями місцевих формувань та німецьких сил, а згодом встановленням жорстокого окупаційного режиму, що поділив українські землі та позбавив українців обіцяної державності, натомість, Ворохта, як і інші населені пункти Прикарпаття, увійшла до складу Дисткрікту Галичина. Нацистська політика не передбачала створення української держави. Українці були позбавлені прав, їхня праця розглядалася як ресурс. Перші тижні окупації характеризувались насильством, зокрема анти єврейськими погромами, у яких брали участь місцеві формування під проводом ОУН разом із німецькими поліцейськими підрозділами. Окупаційне управління спиралось на німецьких чиновників та створювало місцеві допоміжні поліційні підрозділи з українців. Таким чином, німецька влада в 1941 році в Ворохті - це початок жорстокого окупаційного режиму та поділу території України, а не обіцяного "визволення". У 1941 році німецька влада перебрала управління Косовом в серпні, після тимчасової угорської окупації, запровадивши жорстокий терор, масові розстріли єврейського населення та встановлення гетто, що призвело до знищення більшості євреїв та проголошення міста "юденфрай" до кінця 1942 року. Нацисти розпочали масові репресії, розстрілявши половину єврейського населення вже 16-17 серпня 1941 року. Таким чином, у 1941 році в Косові встановилася жорстока німецька окупаційна влада, що призвела до Голокосту місцевого єврейського населення та встановлення гетто[13].

Після початку німецько-радянської війни Снятин потрапив під німецький контроль. У районі Снятина існувала німецька колонія Августдорф, заснована ще в австрійський період. Отже, німецька влада в Снятині 1941 року означала встановлення військово-окупаційного режиму з жорстоким контролем над населенням, політичними репресіями проти українського національного руху та запровадженням німецьких законів[26].

У 1941 році вулицями Городенки їхали перші моторизовані частини мадярського війська. На другий день з'явилися у місті великі частини мадярського війська, які займали наші терени і ціле Покуття. Мадярська

військова команда примістилась в будинку колишньої польської гімназії. Один із комендантів військової залоги міста замешкав у будинку доктора Шнайдера, а його ад'ютант – у будинку доктора Кауфмана. Мадярські окупаційні власті все грабували і все забирали від людей, із склепів, які щойно відчинили свої двері. До праці самої адміністрації вони не вміщувалися і в деякій мірі навіть визнавали українську владу. У розмовах із ними вияснилося, що вони не знали, як Гітлер потрактує українське питання, тому були толерантні щодо місцевої влади.

Міська і повітова управи приміщувались у будинку колишнього магістрату. Створено міську поліцію, пожежну сторожу. Міською електричною керував друг Богдан Гуляй. Він дбав про освітлення міста, провадив електричні спорудження, де це було потрібно, інкасував оплати. Оздоровчий відділ дбав про санітарний стан міста, давав бідним і утікачам допомогу. Доктор В.Бялий був відповідальним за ветеринарну роботу. Міський шпиталь, що його провадив доктор Ярослав Миндюк, адміністраційно був незалежним, а фінансово вистачальним. Місто знову було зобов'язане держати будинки шпиталю в доброму стані і проводити потрібні ремонти. 8серпня 1941 року мадярські війська пішли з Городенки, залишивши по собі страшні знищення. Було пограбовано все майно та продукти у Повітовому Союзі, Народній Торгівлі, інші установи. Вони забирали навіть клямки до дверей. Руйнували все по селах. Ще перед своїм відходом, мадярські військові групи оточили приміщення поліції, що містилося у колишньому повітовому суді, і роззброїли її. Два рази доводилося нам, працівникам, з піднесеними руками ставати під стіни міської ради, де на нас були спрямовані скоростріли. У Городенці з'явилися перші частини німецьких військ. Це була Ортскоманда. Треба сказати, що деяка частина українського населення в Галичині вітала німецькі війська як визволителів з-під більшовицького ярма. Були відомі гітлерівські плани з перших днів окупації України. Німці мали свою концепцію щодо цілої Європи. Це мала бути «Нова Європа», в якій по війні Гітлер мав визначити кожному народові «належне місце». Окупаційні німецькі чинники не дуже

сприймали заходи і відразу негативно поставилися до власних форм українського організованого життя. Український народ не бажав служити Берлінові, а із повідомлень чули, як німці вдавалися супроти місцевого населення до важких репресій на зайнятих вже теренах. Німці не сподівалися на опір в Україні, бо, окупувавши майже цілу Європу, їм вже мало хто ставив такий опір, як Україна. По марші Ортскоманди до міста, вона видала оголошення на українській, польській та німецькій мовах, закликаючи населення складати залишену зброю, додержуватись спокою. Погрожуючи смертю за порушення громадського порядку. Ортскоманда в місті, яка, можна сказати, була першою адміністрацією у повіті, аж надто не вмішувалася у справи, більше того, у розмові із Тимчасовою Управою казала: « Панове, робіть нашу роботу, якщо вважаєте її корисною для ваших людей. Але будьте уважні і не наражайтесь на неприємні наслідки, бо це ж війна». Деякі люди навіть тішились, що буде якась влада. Старші пам'ятали ще першу світову війну й знали німецькі порядки та вірили, що німці скоро наведуть лад, хоча всім було відомо, які плани для України готував Гітлер. Коли вже фронтові частини німецьких військ посунулися вперед, прийшла невдовзі німецька поліція, а в парі з нею почала приходити і цивільна адміністрація. Вони вибрали для свого урядування приміщення колишньої Повітової Управи громад – коло вірменського костела. Для урядовців цивільної адміністрації забирали найкращі приміщення у будинках доктора Кауфмана та доктора Шнайдера(обидва вони жидівського походження), як також і в інших будинках. Першим окружним старостою – «крайсгауптманом» був віденець Вінклер. Командантом гестапо був «оберштурмфірер» Доплер – завзятий нацист, антисеміт, один із першої п'ятірки, яка допомагала Гітлерові. З ним приїхала і його приятелька фрау Нідерман. Гестапівська машина працювала на зайнятих теренах день і ніч. Грабіжницька сваволя п'яних «гансів» не раз переходила границі дикунських часів, особливо це стосувалося вбивств жидів й іншого населення. По короткому часі на місце Вінклера пийшов новий «крайсгауптман», фальшивий есесівець Ганс Гак. Залогою міста керував капітан Фідлер, якого незадовго

переправили на східний фронт і, як він писав, опинився аж у Криму. При «крайсгауптманшафті» був господарський відділ, який очолював німець Пітер Кремер. Це був інший тип німця, він господар - «бауер», який був, можна сказати, для наших людей добрим і не раз навіть приходив із поміччю. По короткому перебуванні у Городенці (у липні 1942р.) виїхали Доплер і Вінклер. На їх місце прибув Петч. Він був жорстоким, завжди гнався із своєю гумовою палкою по вулицях. Ситуація на фронтах, однак, не віщувала багато добра, вона погіршувалася із кожним днем. Наприкінці 1942 року рішенням губернатора Галичини було ліквідовано Городенську округу. Її прилучили до Коломийської. З того часу одержували зарядження із «крайсгауптманшафту» з Коломій. В Городенці натомість створено «ляндкомісаріат». Це влада, яка обіймала своє діяння в рамках колишнього повітового староства. Ситуація мінялася з дня на день. Німці здирали все, що могли, і щонайменше раз на місяць висилали до своїх родин в Німеччині пакунки із українським салом, маслом та цукром, загарбаними у наших селах. Колишні колгоспи було перейменовано на німецькі «лігеншафи»[3].

В Печеніжині 1 червня 1941 року влада перейшла до цивільної адміністрації, що включала поліцію порядку та поліцію безпеки(гестапо), яка контролювала територію, здійснювала репресії та почала боротьбу з партизанами. Хоча німецька влада була вищою, на місцях функціонували місцеві українські поліцейські формування під німецьким контролем, які допомагали у виконанні окупаційних завдань. Отже, в 1941 році в Печеніжині, як і в усій Галичині, німецька окупаційна влада утверджувалась через військові структури, а згодом через поліцейський апарат, запроваджуючи жорстокий контроль та розпочинаючи процес знищення єврейського населення[22, с.243].

У 1941 році німецька окупаційна влада встановила контроль над Надвірною створивши жорсткий окупаційний режим, що включав поліцію, СС, гестапо та створення єврейських рад (юденратів), а Надвірнянщина підпадала під дистрикт Станіславів Генеральної губернії, де німці впроваджували жорстокі заходи: вивезення на роботи, арешти та масові репресії, особливо проти євреїв.

Надвірнянщина була частиною дистрикту Станиславів у складі Генеральної губернії, керування якої зосереджувалось у Кракові під керівництвом Генерал-губернатора Ганса Франка[21].

Німецька влада в Отинії, як і на всій Західній Україні, встановлювалася влітку 1941 року після нападу на СРСР, створюючи окупаційну адміністрацію, включаючи гестапо та СС, запроваджуючи німецькі закони та поліцейські структури, формуючи Юденрат(єврейську раду), але залишаючи місцеві адміністративні функції частково українській допоміжній поліції, що супроводжувалося насильством, особливо проти євреїв, під час переходу влади[23]. У 1941 році в Тисмениці, німецька окупаційна влада встановила свій контроль після відступу Червоної армії, що супроводжувалося масовим насильством, особливо проти євреїв, часто за участю місцевих українських націоналістичних груп, які бачили в євреях прибічників радянської влади. Німецькі військові та поліцейські підрозділи разом із місцевими загонами ОУН організували розправи, що стали частиною Голокосту та наслідком складного переплетення нацистської ідеології, українського націоналізму та сталінських репресій, що передували окупації[23].

Улітку 1941 року з приходом німецької влади в Рогатині розпочалися репресії:

- 1) Розпускали українських посадовців-націоналістів;
- 2) Забороняли українські організації та символіку;

Відбувалися переслідування євреїв, що фіксується у звітах, коли німці використовували українську допоміжну поліцію для примусу, а самі органи управління були швидко замінені окупаційною адміністрацією. Влада була організована за ієрархією СС та поліції, з підрозділами жандармерії в повітах, і створювали апарат для контролю та насильства, що супроводжувало перехід від радянської влади[25]. Після відступу радянських військ влада в Тлумачі перейшла до рук німецьких окупантів. В Тлумачі німецька влада займалася насильством і терором проти євреїв, примусовою працею та зміною назв вулиць на німецькі, при цьому вони не визнавали проголошеної української

державності, але використовували місцеві кадри для управління, створюючи структури типу Юденрат для єврейської громади. Вулиці Тлумача перейменували на честь німецьких діячів та символів наприклад, на вулиці Геринга, Роммеля, Бісмарка, що показувало прагнення змінити культурний простір[29].

У 1941 році в Єзуполі, як і в усьому Станіславівському дистрикті, німецька окупаційна влада встановлювала контроль через апарат СС і поліції, жандармерію, а також створювала німецькі та місцеві окупаційні структури, намагаючись встановити контроль над життям громади, хоч з певними проявами самоврядування під їхнім наглядом, але з жорстким примусом та репресіями, зокрема, щодо єврейського населення[15].

Німецька влада в Калуші 1941 року встановилася після нападу Німеччини на СРСР, розпочавши окупацію міста в червні 1941, що супроводжувалося німецькими бомбардуваннями та руйнуванням, але незабаром сформувалась німецька окупаційна адміністрація, створено Крайсгауптманшафт Калуш, яка керувала містом та районом, запроваджувала окупаційну політику, хоча певна господарська діяльність (ринки та лавки) та освіта продовжувалась під контролем окупантів[17].

1 листопада 1943 року, коли партизани відзначували листопадові роковини в горах біля Микуличина, у Станіславові Гестапо провело ще один черговий, "примірний" суд, також прилюдний. Підсудними були приблизно 15-ти річні діти, учні калуської торговельної школи. На суді було всіх 11 осіб, а один хлопець з переляку не міг навіть сказати свого прізвища. Усіх їх арештувало Гестапо кілька днів раніше, в неділю, в Калуші в бурсі, і всіх їх присуджено на кару смерті. У понеділок, торговий день у Калуші, 3 листопада 1943 року тих нещасних дітей Гестапо прилюдно на ринку розстріляно. З ними загинув і батько одного із засуджених. Розстріл тих учнів – це був один із найжорстокіших злочинів Станіславського Гестапо. Комендантом калуської експозитури Гестапо був Ассман Вільгельм. Той тип працював одночасно як референт українських справ у Станіславові й прикидався великим приятелем

українців. Він часто конферував з отцем Володимиром Микитюком, що працював в ОУК. Критичного дня привезли засуджених вантажним автoм, збитих до крові і скатованих тільки в білизні. Гестапівці скинули їх з автa брутально, так, як це вони вмiли, і устaвили до розстрілу під муром. Бідні діти були вже спокійні. Їхні вимучені і знеможені тіла вже не мали сили протестувати проти насильної смерті. Ассман прочитав вирок смерті, перекладач перекладав по-українському, засуджені робили на собі знак христа. Падала команда, за нею стріли, і дванадцять трупів упало на землю та обaгрили її своєю кров'ю. Хто ще виявляв ознаки життя, діставав додатковий постріл з пістоля в серце. Докінчував ту чинність Ассман особисто та ще й погрожував, що всіх, хто хоче України, чекає така сама доля. Трупів забрали на ту саму автомашину й вивезли з Калуша. Батьки і рідня дітей не знають навіть місця вічного спочинку помордованих.

Причина арешту і смерті тих учнів була така: у відділі харчового і сільського господарства, "ляндскомісаріяті", в Калуші працював українець – член ОУН під проводом Бандери. Він мав деякі акти організації і для більшої безпеки переховував їх у бюрку, урядової канцелярії, де працював. Між іншими мав там бути і список тих учнів – як таких, що їхньою допомогою могло користуватись наше підпілля. Правдоподібно йшлося про службу зв'язку – передавання вісток, бо до такої праці діти найкраще надавалися і не стягали на себе підозріння. Той українець, мабуть, трохи любився з полькою, яка працювала в тому самому відділі й тій самій канцелярії. Вона помітила, підозрілі папери, викрала їх і передала німецькій владі. Дівчина вважала, що прислужиться своєму народові, як пішла на смерть молодих юнаків, з яких можуть вирости борці – українські патріоти, або, як казали поляки – гайдамаки. Так тоді думало багато поляків і то старших і розумніших за ту урядницю. Німецьке Гестапо, стріляючи дітей, повелося по-звірському, а той українець поступив злочинно, переховуючи список у урядовому приміщенні: організація, що йому такі справи доручила, повелася принаймні необережно, а полька по-

дурному. Всі ці непродумані справи коштували життя 12 осіб – невинних дітей та не одну сльозу і не один крик розпуки тих, з-посеред яких тих дітей вирвано.

Якийсь час пізніше, той самий відділ прохарчування, до обов'язків якого належали й справи постачання контингентів, зорганізував мішаний відділ, складений з п'яти німецьких жандармів і кількох польських урядовців. Відділ виїхав у терен волости Верхня стягнути примусово ті контингенти, що їх села не здали добровільно. Відділ виконав свою роботу в селах Завадка і Болохів. Забрали від людей худобу та збіжжя і з тим добром верталися до Калуша. Наш партизанський відділ, попереджений, що має прийти карний відділ, засівся при шляху між Калушем і селом Верхня-Мостище. Коли карна експедиція наблизилася, партизани вистрілили для остороги і зажадали, щоб відділ здався. Один лише урядовець – поляк, що ще в Калуші відгрожувався, що покаже своє, почав стріляти. Решта відділу здалася. Німецьким жандармам партизани забрали зброю й уніформи та відпустили їх, а цивільних, у тому й ту польку, що викрала документи, партизани забрали з собою. З них ніхто не повернувся; Їх постріляли і з ними ще три дівчини; батько одної був українець, а довідавшись про смерть дочки, збожеволів. Пізніше була поголоска, що один із жандармів – чех за походженням – мав піти в нашу партизанку.

У Калуші урядував німець, що мав нагляд над двірськими посіlostями. Більшовики їх не поділили, а залишили як свої радгоспи, а німці їх перебрали і вели як окремі господарства. Коли той німець в одному селі провірював двір, у селі появилися партизани. Управитель господарства, поляк, порадив німцеві втікати. Обидва сіли на підводу й поїхали, але партизанів таки не минули. Німець почав відстрілюватися, бо мав автомат. Під час стрілянини упав один кінь, і втікати возом було неможливо. Німець почав стріляти, скрившись в рові, і так загинув. У відплату розстріляли німці українських закладників.

По Станіславові тоді крутився провокатор Тарнавський. Він удавав члена організації, але був на службі Гестапо. Він твердив, що в організації таки членом був, і тому знав, як провокувати наївних. Він не лише слідив за підозрілими, але й провокував, удавав свого, а опісля доносив. Він був у

Калуші і зустрічався з ветлікарем Кіцою та волосним секретарем Кобутою. І таких типів уживало Гестапо.

11 листопада 1943 року станіславівське Гестапо з різними поліційними помічниками під проводом коменданта Бранда провело широку акцію в Надвірній, обступивши місто раннім ранком. Під час облави ув'язнено понад 60 українців, а збирали їх у будинку дівочої школи. До в'язниці в Станіславові попали; начальник суду Степан Небеш, якого гестапівці зневажали словно й чинно, директор Повітового Союзу Кооператив Іван Гречківський, працівник шляхового відділу інженер Дмитро Цибрівський (людина дуже порядна, закінчив технікум в Відні, говорив плавно по-німецькому, досить був наставлений до німців, мав спаралізовану ліву руку), Матвій Заяць – керуючий роботами в тартаку, нотар і начальник залізничної станції. З поліційної станиці забрали всіх поліцистів з комендантом Володимиром Хроменком. Забрали дружину Гринішака, що передше був комендантом поліційної станиці; його самого арештували коротко перед тим, на сесії комендантів поліції у Станславові. Гринішака поставили перед поліційним судом у Львові, а як німці залишили наші землі, вийшов на волю, але втратив здоров'я нездужав у новому Санчі, помер і там похований 30 жовтня 1944 року.

Арешти проводили за списками, і як останнього привели Матвія Заяця. Всі арештовані стояли лицем до стін з руками на голові. Гестапівець, який урядував в одній із кляс, казав арештованому викласти все, що має коло себе, на стіл, що той і виконав. Але гестапівець, перешуковуючи кишені, знайшов якийсь папірець і вдарив Заяця кулаком по голові, що аж шапка впала. На залю прнесли довгі ланцюги й ними сковували по 6-8 осіб-в'язнів; з криком і побоями їх примушували до поспіху та вантажили накриті автомашини. Арештованим не вільно було розмовляти, а в кожному авто сторожило по двоє гестапівців із зброєю. По одногородній їзді арештованих так само брутально зігнали з авт. І повели до тюрми в Станіславові при вулиці Білінського. Там в'язнів розкували і поставили знов лицем до стіни. Декого забирали на переслухання-допити. Увечері всіх загнали до келій. Заяць, інженер Цибрівський та ще трьох

надвірнянців дісталися до малої келії в льоху. Там застали кількох в'язнів. Пізно вночі привели ще й Костика-фризієра. Його допитували й дуже побили; спина його була чорна. Вранці взяли на допит поштар Юркевича, років біля 45, і по годині вернувся збитий. За ним пішов Шуфлин і на диво прийшов не битий, при його переслуханні був поляк, а тепер фольксдойч, вони разом працювали за радянської влади. Відтак пішов підприємець Йосиф Кравчук і не повернувся, при допиті був убитий. Заяця переслухали без биття. Останнім з Надвірної пішов інженер Цибрівський, якого по якомусь часі приволікли до келії жиди, що працювали в тюрмі. Цибрівський жалувався, що його дуже били, і мав рану на голові, що з неї текла кров. Його чоло почало синіти, і він зараз помер. Повідомлений гестапівець прислав двох жидів, які ви волікли трупа. У тюрмі розповідали, що арештований скарбовий урядовець Микола Гринішак, під час допиту був битий, але він вискочив через вікно і вбився[32, с. 98-101].

Після відступу Червоної армії влітку 1941 року, німецькі війська швидко встановили контроль над регіоном. Яремче увійшло до складу Дистрикту Галичина під управлінням Генерал-губернаторства, а не безпосередньо до Рейхскомісаріату Україна. Радянські органи були ліквідовані, їх місце зайняли німецькі окупаційні структури – гестапо, поліція, адміністрація. Почалися масові репресії євреїв. Також відбувалися репресії проти радянських активістів та євреїв, яких «карали» місцеві загони, пов'язані з українськими націоналістами(ОУН). Початкова лояльність німців до українських національних прагнень швидко змінилася жорстким придушенням будь-яких спроб самостійної української державності[31]. 22 червня 1941 року почалась Друга світова війна. Очевидець цих подій вчитель Юрій Кошевка пише: "Ранком яскраво світило сонце. Замість поштових мішків, яких кожного дня із Станіслава привозили літаком у Яблунів і скидали біля приміщення старої школи, з німецького літака посипалися бомби. Їхні вибухи повідомили про початок війни". За спогадами Юрія Кошевки події розгорталися так: війська Червоної армії втікали на возах, разом з ними відступали комсомольці з Уторопів. Інших комсомольців з Коломиї – Юрія Болдиша, Василя Волощука,

Павла Кошевка і Дмитра Пацюка забрали в Німеччину. Німці вступили в Уторопи 4-5 липня 1941 року. Старостою утвореної місцевої гміни призначили Сторожука, Василя Федоровича, секретарем – Бойчука Дмитра Васильовича. Гебіткомісаріат був в Яблуніві, де знаходилася вся німецька влада, якій підкорялися й Уторопи. Комендантом української поліції призначили Братковника Омеляна, який до того часу перебував в еміграції. Уторопські гуцули далі займалися сільським господарством. За урядовим розпорядженням, пропорційно від кількості наявної землі в господарстві, здавався контингент зерном, картоплею, сіном. Кожне уторопське господарство зобов'язане було здати 500 літрів молока на рік (в кого була корова). Вся худоба, крім свиней, була кульчикована. Продавати худобу можна було тільки з дозволу гміни. Дві половини зарізаної свині треба було відвезти в Яблунів. Одну половину здавали німцям, а на другу ставили печатку і повертали господареві. Хто хотів для себе зарізати всю свиню, той змушений був вигодувати дві – одну для німців, а другу для себе. Також здавали биків, телиць і овець – за розпорядженням місцевої гміни. За це грошей ніхто не платив. Малих тварин забороняли різати, їх кульчикували і заносили в реєстр. Фірмани возили дерево з Уторопів в Коломиї. Німці не брали чоловіків служити в армію, але деякі вступили в українську поліцію в Яблуніві. Багато молоді було насильно забрано на роботу в Німеччину. В селі деякий час був розквартирований мадярський полк, який складали в основному закарпатські мадяри. В селі Уторопах за німців працювала семирічна школа, директором якої був Петро Демків. Німецьку мову вчили з 3-го класу. Вчителі приходили з Яблунова і Коломиї. Влітку 1943 року був таємно створений сільський загін оборони села. В перших числах серпня 1944 року німці і мадяри відступили. Червона Армія оволоділа Косівщиною [14, с104-105]. Після нападу Німеччини на СРСР у червні 1941 року німецькі війська увійшли в Чернелицю на початку липня, встановивши свій контроль. Під час бойових дій у районі селища частину цивільного населення евакуювали до сіл Серафінці та хутора Заболоття. Чернелиця, як і вся територія Галичини, увійшла до складу «Дистрикту Галичина», що був частиною Рейхскомісаріату

Україна, керованого німецькими окупаційними органами, а головним окупаційним центром став Станіслав.

Німецька окупація Чернелиці була частиною загального окупаційного режиму нацистів в Україні, який передбачав жорстоку експлуатацію ресурсів та знищення населення, особливо єврейського[30].

Німецька влада в Богородчанах у 1941 році встановлювалася після відступу радянських військ, в рамках Дистрикту «Галичина», як частина окупаційної адміністрації, із запровадженням військово-адміністративного управління, підпорядкування німецьким окружним і районним структурам, з місцевою українською допоміжною поліцією та жандармерією під німецьким контролем, що принесло терор, розстріли євреїв та репресії проти українського населення, особливо інтелігенції та патріотичних діячів, створюючи атмосферу страху. Богородчани входили до Станіславівського округу, який керувався німцями через місцевих українських чиновників та поліцію, але під жорстким контролем СС і поліції. Окупація супроводжувалася масовими розстрілами євреїв, знищенням радянських активістів, а також репресіями проти української інтелігенції та членів ОУН, яка була розколота між різними фракціями. Наслідки для Богородчан:

- 1) Встановлення жорстокого окупаційного режиму;
- 2) Початок Голокосту;
- 3) Здійснення терору проти українського населення, нелояльного до окупаційної влади[10];

Після нападу на СРСР 22 червня 1941 року німецькі війська швидко просувалися, і вже до кінця липня 1941 року взяли під свій контроль Станіславів та навколишні території, включаючи Гвіздець. Влада змушувала єврейські громади створювати юденради(єврейські ради), призначала своїх керівників і проводила чистки, що передувало масовим репресіям та знищенню єврейського населення. У Гвізді німецькими окупантами була знищена синагога. Українці також зазнали репресій, а націоналістичні настрої були придушені; окупанти не визнавали українського прагнення до незалежності,

залишаючи владу в своїх руках. Таким чином, 1941 рік у Гвіздці - це початок жорстокої окупації, терору, особливо проти євреїв, та встановлення тотального німецького контролю[12].

Німецька влада в Станіславові в 1941-1944 роках була жорстокою окупацією в рамках Генерального Губернаторства, з встановленням гестапо та місцевої допоміжної поліції, створенням Юденраду для єврейської громади, терором, масовими розстрілами, експлуатацією ресурсів та примусовою працею, з піком нацистського терору в перші місяці захоплення міста у липні 1941 року. При німецькій окупаційній владі були створені так звані Українські окружні комітети (ОУК). « Зокрема, Станіславський ОУК очолив гімназійний професор Микола Лепкий (брат Богдана Лепкого), секретаріат – професор Остап Гамерський. Були створені ще організаційні відділи: суспільної опіки, господарські, культурно-освітні та інші. Такі комітети діяли в усіх повітах і волостях. Але пори українське очільництво в них, вони змушені були виконувати волю німецького окупанта. Часи німецької окупації справді були важкими. Станіславів мав відомого своєю жорсткістю коменданта гестапо Ганса Крюгера. Крюгер – це друга особа в окрузі після Альбрехта, від якого залежали долі тисяч і тисяч людей. Зі своєю командою ситуацію в Станіславові вивчав не довго. Жадоба нищення і помсти як до слов'ян- українців, які хочуть самостійної України, так і жидів, жевріла у нього вже давно. Особливо жорстоким було ставлення до українських націоналістів. Після проголошення Акту 30 червня 1941 року «почав запідозрювати українців у антипатіях до німецької влади і нібито симпатіях до комуністів». Першою жертвою цього вампіра стало вчительство: « У тих перших днях загинуло подружжя міських учителів Червоняків – Степан і Степанида. Також розстріляли лікаря доктора Козака і його дружину єврейку Соломію Робінзон». Німецький терор упав насамперед на націоналістів за їхню самостійницьку державницьку позицію і дію. А ось компартійні документи спотворюють тодішню ситуацію. Члени КПЗУ Петро і Дмитро Майданські, викладачі учительського інституту, міських училищ і шкіл Владислав Дробак, Станіслав Уманський, Володимир

Коменський, а у Болехівському районі нібито гітлерівці разом з оунівцями вбили депутата Верховної Ради УРСР селянина М.І. Капця, депутата обласної ради Лопатчука, комсомольців Дуепенця, Лозинського, Юрочка. Після Другої світової війни більшовикам комуністам дуже вже хотілося показати світові, як оунівці разом із нацистами вбивали радянських людей і таким чином довести світові їхнє колаборанство. А тим часом було заарештовано старшину української міліції, колишнього директора рідної школи, викладача німецької мови Миколу Геву з села Вовчинця. Він у себе вдома чомусь переховував Ю. С. Безкровного і В. П. Єфримова (хтось доніс у гестапо). Це ті комуністи, що залишились у Станіславові для підпільної праці. І Крюгер розстріляв їх, а разом з ними М.Геву. Здавалося б, це справді подвиг: націоналіст своїм життям заплатив за врятування комуністів, але такого вони визнати не могли. Взагалі перші масові розстріли на Станіславщині відбувалися вже 5 серпня 1941 року і безперестанно до 2 листопада 1941 року. Крюгер з гестапо розстріляли 100 осіб студентів з учительського інституту, в тому числі директора цього інституту професора Плотницького і професорів Бончковського і Вовка. З 5 до 11 вересня 1941 року з інституту розстріляно 15 осіб, з 15 до 20 жовтня гестапо розстріляло ще 21 особу. За неповні чотири місяці гестапо під керівництвом Крюгера в Станіславові знищили 923 особи українців, поляків і євреїв. Вчителів, студентів, професорів. Список вчителів, професорів, розстріляних німецькими нацистами в 1941 році частково встановили у 1990 році Володимир Степанович Вербовий, директор школи № 13 і професор Краківського університету Юзеф Зелінський, який в ті часи жив у Станіславові. Їхня кількість становить 166 осіб. Науковець Юрій Угорчак зібрав прізвища знищених учителів-професорів у кількості 600 осіб. У ці дні гестапівська злочинна машина в Станіславові над річкою Бистрицею Надвірнянською розстріляла 40 осіб і серед них був розстріляний Михайло Гева, магістр філософії, вчитель, викладав німецьку, а знав дев'ять мов.

«17 і 22 липня Гітлер видав два укази про включення Галичини як окремого дискрипту до складу Генерал-губернаторства. Члени уряду Української

Національної Ради (УНР) звернулися з протестом до генерал-губернатора Г.Франка, але відповіді не отримали. Натомість Г.Франк 1 серпня видав «Розпорядження про адміністрацію Галичини». « У зв'язку з цими подіями загострилися відносини між окупаційною німецькою адміністрацією революційним проводом ОУН-Б». 11 вересня 1941 року відбувалася ще одна принципова розмова (це була остання спроба) Розенберга з Бандерою, Стецьком, Ярим і Стахівим. Після цієї розмови всіх їх заарештували й відправили в концтабори, а на теренах Галичини розпочали арешти структур ОУН. Як пише Роман Малащук. « На директиву Проводу ОУН (Миколи Лебідя) 8 серпня я виїхав до Станіслава на пост обласного провідника ОУН. Тут я застав мого давнього приятеля і друга Богдана Рибчука, що став моїм заступником, Володимира Дейчаківського – організаційного регента і інших». До складу обласного проводу ОУН входили ще: Василь Бандера, Михайлунів, Володимир Гуцуляк (редактор газети «Самостійна Україна»), Ліда Мойсейович – Гладка і Ярослав Микитюк». « А в неділю, 14 вересня 1941 року, о 4-ій годині по полудні по вулиці Білінського в Станіславі в деякий довший час по проголошенні тут у липні відновлення української державності ми були арештовані – нас чотирьох, окрім мене, доктор Богдан Рибчук, магістр Євген Лозинський і Василь Бандера». Цих провідників запросили ніби на конференцію, а вийшла довга розмова за закритими в'язничними дверима. Монолог був дуже довгий і суворий. Пише Роман Малащук : « Гавптштурмфюрер Крюгер виходить із себе, він то червоніє, то блідніє, на устах виступає піна – тепер він нам покаже. Це нам не польська поліція і навіть не НКВД, це гес-та-по! Ми швидко дізнаємось, що це так – гестапо». У понеділок вранці почалися масові арешти на Станіславщині. « В Станіславі арештували Романа Полутранку – директора банку, Андрія Боринця, Ярослава Микитюка, Степана Дершка. В Галичі – Олексія Пилипонька, в Отинії – Олексу Приймака і Олексу Вінтоняка, в Товмачі(Тлумач) – Дуная. В Богородчанах – Володимира Мартинця, в Делятині – доктора Корнила Ващука, в Калуші – Матвійцева, в Долині – Омеляна Коваля й Антоновича. Гестапо арештувало і

жінок: Марію Бандеру, Теофілю Бзову, Оксану Лемеху-Луцьк. Гестапо також забрало велику кількість хлопців. Усіх арештованих була добра сотня, а з того приблизно половина членів і Симпатиків ОУН». Так за два дні гестапо добре «попрацювало». « Як це пізніше показалося, було арештовано близько 200 людей». А другого дня усіх арештованих повантажили на п'ять транспортних авт. І з посиленою вартою відправили на Львів, і помістили у в'язницю на вулиці Лонцького. У цю саму в'язницю де багато наших патріотів перебували ще з часів полтської і більшовицької окупацій 1939-1941 років. Далі Роман Мелешук пише: « А у Львові на в'язничному подвір'ї ми побачили багато наших друзів з Стрия, Самбора, Дрогобича, Перемишля». У своїх спогадах Марія Скрентович – Лаврін (Дзвенислава) пише: «Гестапо заарештувало провід ОУН зверху аж до повітових». Дивує, звідкіль у нього була така інформація про організацію.

Ще один спогад оповідає Оксана Лемеха-Луцька, яка проживає в США, теж була заарештована цього дня і згадує його: «Мене привезли на вулицю Білінського(нині академіка Сахарова). Там ми застали вже багато відомих українців: чоловіків та жінок. Значить, це були широко заплановані та продумані масові арешти української інтелігенції й активістів у нашому Станіславові та окрузі. А німецькі поліцаї приводили щораз більше людей». Далі Оксана Лемеха-Луцька пише: «що гестапівцям, дуже радо допомагали ті німці, які проживали в Станіславові і виїхали в Німеччину у 1940 році і стали вермахтівцями. Особливо старалися брати Мауери, котрі народилися на українській землі. Вони добре знали українську мову, інтелігенцію і навіть знали, хто є членом ОУН».

Арешти провідників ОУН відбувалися в цілій Галичині: у Львові, Самборі, Дрогобичі, Перемишлі, Стрию. 18 вересня 1941 року з тюрми Лонцького, що у Львові, до в'язниці Монтелюпіх (Краків) було перевезено біля 150 в'язнів, зі Станіславова було біля 40 осіб. Щоправда, п'яťох із них звільнили, в тому числі Микитюка Ярослава, Борниця, Матвійціва, Антоневича і Дуная. За яких обставин, ніхто про це не знає.

Але це був рідкісний випадок, що гестапо відпустило п'ять провідних членів ОУН краю. Напевно, гестапо не мало повної інформації про них. І це якраз у той час, коли Гімmlер на окупованих землях України створив «спеціальні загони» для так званого політичного «умиротворення». 15 вересня 1941 року було ув'язнено понад дві тисячі членів ОУН і симпатиків, а також членів УНК,УДП». « А ще 16 вересня 1941 року польовий маршал Кайтель видав наказ, щоб за кожного вбитого німця розстрілювали або вішали від 50 до 100 жителів-українців». Це був страшний наказ, після якого в Україні було знищено тисячі і тисячі українців.Всі рапорти айнзагруп і айзацкоманд надходили в Берлін до Головного уряду безпеки Райху. Йшлося в них про те, що група Бандери готує повстання і веде пропаганду за незалежність України. Діяльність секретної служби Райху зводилась тільки до арештів і розстрілів. Крім арештів в Україні гестапо провело арешти членів ОУН майже по всій Європі, зокрема: в Польщі, Німеччині, Австрії, Чехословаччині. За неповними підрахунками в концентраційних таборах опинилися понад 200 членів ОУН вищого організаційного стажу. Арешти тривали кількісно по всій Україні й Галичині. В кінці вересня 1941 року, скажімо, в селах Стецева, Карлів (Прутівка), Орелець Снятинського району гестапо арештувало членів юнацтва ОУН(Додаток Б).

Всіх арештованих повезли у Коломию і подальша доля їхня невідома.

У вересні 1941 року гестапо і кримінальна поліція напала на село Павлівка Тисменицького району(Додаток В). Ніхто не знає, як склалася їхня доля. 15 жовтня 1941 року німці напали на село Підлісся і в акції вбито Ковчуна Василя Івановича, 1885 року народження, Іванишин Євдокію Михайлівну, 1929 року народження. Арешти українців тривали. А штаб Гімmlера продовжував видавати накази про арешти і страти й надсилати їх в айзанцкоманди. Так вийшов наказ №106(Додаток Г). Цей наказ дозволив начальникам поліції безпеки і СД айнзацгрупам та айнзацкомандам ще більш жорстокіше ставитися до руху Бандери по всій Україні.

Його б варто читати й перечитувати всім нинішнім комуністам і вітренківцям, які постійно звинувачують бандерівців у співробітництві з нацистами[18с.35].

У неділю, 14 листопада 1943 року постигла тяжка катастрофа український театр імені Івана Франка у Станіславові. Того дня ввечорі йшла в театрі прем'єра веселої п'єси "Шаріка". Під час 3-ої дії на залу впала поліція з шумом, криком і лайкою, як то Гестапо завжди вміло робити. Зі сцени усунули переляканих артистів. Будинок театру обставили і з-зовні так, щоб ніхто не міг утекти. Жінок і дітей відокремлили і по якомусь часі відпустили додому. Мужчинам, які були розсіяні і по цілому будинку, на балконі, і внизу, казала всім перейти на партер і то на його північну половину. В часі того руху один молодий чоловік, що був на балконі, збіг сходами вниз, вибив вікно, вискочив з поверху на хідник і зник у східній вулиці. До нього стріляли ще в будинку театру й на вулиці, а він мав пістоль, і відстрілювався. Під час тієї стрілянини, не відомо, від чиїх куль, був важко ранений українець пожежник, який у театрі робив тоді службу, а один поліцай легко поранений.

Після стрілянини наказали всім піднести руки догори й тримати їх на голові. Така позиція на довший час дуже мучить. Деякі люди, передусім фізично слабші, не могли так довго витримати й опускали руки, а гестапівці штовхали їх і погрожували, що будуть стріляти.

Артистів так, як вони були одягнені й ухарактеризовані, посадили в передні ряди крісел на партері.

Під кріслами 3-го чи 4-го ряду знайшли покинену зброю, яку, як дехто твердив; один з агентів, польський фольксдойч, підкинув. Мало там бути п'ять револьверів, набої і одна яйцевата ручна граната. Підозріло було та дивно, що те все було на одному місці.

Всіх мужчин перевіряли й проводили особисті обшуки. Знаходили нелегальну літературу, летючки тощо. Комендант Бранд кричав, лаявся, грозив, що він тепер покаже українцям, бо вони ходять до театру зі зброєю; тепер він буде стосувати у повній ширині приписи нового розпорядження. На виставі був

присутній голова Українського Окружного Комітету професор Лепкий (рідний брат Богдана, помер 1 січня 1945 року у Просмеріц біля Знайми, Словаччина). До нього Бранд часто звертався і робив йому гострі й прикрі заміти.

Перевірка відбувалася і на місцях, де люди стояли, і на сцені; тут була, так би сказати, генеральна чистка. Одним казали йти на місце, інших арештували, а ще інших залишали на боці. Один невідомий нікому юнак вискочив на сцену, крикнув "Слава Україні" і хотів застрілитись. Але пістоль затявся або юнакові відмовили нерви, і він не міг вистрілити, пробував утікати, його зловили, відібрали зброю і арештували.

Затриманим не вільно було рухатися, не вільно було вийти до туалету. Долівка зробилася по якомусь часі мокра й брудна. Одні наслідком напруження нервів, а другі з konieczності полагоджували свої природні потреби на місцях, де стояли. Тих чоловіків, що їх арештували на сцені, відводили до окремого приміщення і по п'ять осіб сковували ланцюгами та казали лягати лицем до долівки. Критими вантажними автомобілями їх відставляли до в'язниці.

Перевірка тривала кілька годин, і цілий час люди мусіли тримати руки на голові. До гестапівської в'язниці привезли біля 140 арештованих осіб. Опівночі уряд праці вибрав з тих, що залишилися, здібних на працю до Німеччини. Таких знайшлося ще до 30 мужчин, і їх також забрали на збірну станицю. Решті сказав Бранд, що підуть додів аж по поліційній годині, тобто о 5-тій ранку, але їх затримали аж до 7:30 години вранці й тоді випустили.

Між тим довкола театру зібралося багато людей. Хотіли знати, що сталося з їхніми батьками, братами, синами й чоловіками. Раділи ті, що їх близькі вийшли вільні з театру, а ридали ті, які довідались, що рідні арештовані або в уряді праці.

Відгомін цієї події серед українців був дуже прикрий, болючий, подекуди потрясаючий. Навіть ті, які вийшли з театру на волю, були пригноблені, потратили нерви. Деяких треба було звільнити від праці, щоб відпочили, успокоїлися і прийшли до себе.

А тим часом арештованих перевозили до тюрми і зганяли з авт. На тюремний коридор. Там їх розкували і поставили лицем до стіни знов з піднесеними руками вгору. Викликували на переслухання так, що гестапівець штовхав або копав даного в'язня по ногах, а при вході до кімнати другий бив входячого щосили по голові. Опісля розділили в'язнів по келіях. Вночі приходили п'яні гестапівці й били, кого і де попало. Переслухували вдень і вночі. З келії, в якій було до 80 осіб, у вівторок покликали 15 осіб на допит, з них повернулося лише 11, одні самі, інших привели, а ще інших приносили до келії на ношах. Інші чотири були вбиті. У кімнатах, де переслухували, і на коридорах лежали в'язні, деякі лише в білизні, немилосердно збиті, а з уст і ран текла кров, деякі вже мертві, а деякі що ще рухалися, ті діставали палкою по голові і доходили.

У середу, 17 листопада 1943 року біля 3-ої години ранку до тої великої камери прийшов гестапівець і казав усім, які були на допиті, вийти в коридор. Вийшло їх 11 осіб і то чотирьох треба було винести, бо не могли йти. Їх загнали до льоху, де перебули решту ночі. Вранці зігнали тих та інших в'язнів з келій на коридор; вони були побиті, покалічені, декотрі у крові. Їх кували ланцюгами і вивозили. Декому з в'язнів, що залишилися, наказали виносити трупи побитих при допитах. Вони лежали в другій камері в льоху. Біля мертвих були такі, що кінчили життя, а один був ще напів живий. Був то дуже змасакрований, з поломаними костями Степан Кордовський із Станіславова. В'язні взяли його до келії, але, як він по часі трохи міг рухатися, його забрали і розстріляли. Трупів виносили на вантажні авта і кудись вивозили. Того самого дня після півдня на подвір'ї тюрми, дівчина, українка, також в'язень, розвішувала одяги; вона непомітно повідомила в'язнів, що тих уранці забрали до театру і постріляли, а вона з іншими дівчатами прала їх одяг, що тепер вішає. В'язні пізнавали частини одягу постріляних.

А Гестапо й між тим було дуже діяльне. Вже на другий день по арештах в театрі, 15 листопада ліквідувало опірний пункт, а радше криївку – бункер нашого підпілля в лісі Діброва, між селами Блюдники і Підгороддя в галицькому повіті. Був там склад харчів, а схованка мала невелику збройну

охорону. Та охорона відстрілювалась, звела з німцями бій мала ранених і вбитих, але німці перемогли і забрали кількох з охорони, а також трупів побитих. У тій криївці німці знайшли священника отця Антона Барановського, пароха села Дорогова. Він пропав із своєї парафії приблизно місяць тому, а та криївка була його в'язницею. Отець Барановський був старшого віку, хорovitий, всіх і всього боявся. Був він батьком Романа Барановського, який за польських часів виявився зрадником ОУН та став на службу польської поліції, але помер у польській тюрмі, а також доктора Ярослава Барановського, що його весною 1943 року вбили у Львові. Одного дня прийшли на парафію до отця Барановського два наші підпільники в німецьких уніформах, щоб нібито перевірити його дозвіл носити зброю, а він мав такий дозвіл від окружного старости в Калуші.

Вони попросили отця Барановського до громадського уряду, але по дорозі спостеріг, що вони йдуть в іншому напрямі. Отець Барановський зорієнтувався, що щось не в порядку, не хотів далі йти і поклався на землю. Його забрали силою і примістили в бункері на Діброві. Німці, які здобули бункер, оповідали, що отця Барановського застрілила охорона криївки, як облава зближалася до бункеру, всередині залунав постріл, яким отця важко поранено. А як німці криївку здобули, отець Барановський ще жив, але вже не говорив. Кількома вантажними машинами німці заїхали ввечорі до Галича. На автах було забране добро з бункеру, на одному бачили люди вбитого гестапівця і двох ранених, на другому був уже мертвий отець Барановський, що мав прострілену голову, двох убитих бійців з охорони бункеру та двох ранених, що були разом скуті. Одним з них мав бути Николишин з Рогатинщини.

Командир бункеру на Діброві мав бути дуже строгий і жорстокий, мав він власноручно постріляти кількох своїх підчинених. Смерть отця Барановського спричинила і жаль, і несмак і обурення. Мабуть, тому появилось було твердження, що то німці його вбили при наступі на схованку. Одні говорили, що отця Барановського арештували наші націоналісти з-під стягу Бандери, за провини його синів Романа і Ярослава, відповідало то духові тих часів; тоді

була дуже поширена кругова чи збірна відповідальність. Твердили також, що отець Барановський мав спричинити арешти 15 хлопців з Дорогова, яких дійсно було арештовано, на початку вересня, але досить швидко випущено на волю. Мабуть, отець Барановський загинув таки від української, а не німецької кулі, бо німці не мали причини його вбивати, а його смерть використали як пропаганду проти нашого підпілля. Яка була його вина, мабуть не довідаємось, а все таки він загинув тільки за здогану вину свою чи своїх синів

Ті самі гестапівці, які брали участь у виправі на Діброву, приїхали ввечері до Галича і провели арешти в ресторані Лепкого. Забрали без розбору всіх, хто був в ресторані разом з власником Богданом Лепким, всіх 11 осіб, а між ними Василя Лисака з відділу Союзу громад, Герасима Лисака, учня Степана Бучка, якого остерігали, щоб не вступав до ресторану, а він таки пішов, і інших. Арештованих покували і посадили на авта, на яких були ранені і побиті з Діброви, і відвезли до тюрми в Станіславові.

По місті ширилися прерізні поголоски й сплетні, включно до того, що арештованих уже постріляли, або що їх не будуть стріляти, а повішають вже на другий день.

17 листопада 1943 року гестапівці привезли деяких в'язнів з Микуличина, Надвірної, Станіславова й Галича до театру імені Івана Франка. В'язні були покалічені, окривавлені; їм давали воду й казали помитися. О 9-тій годині ранку почався прилюдний суд у щільно виповненій великій залі, а голосники передавали хід розправи, що їй прислухалася численна публіка, зібрана на площі біля театру. Трибунал, складений з Бранда, як голови, Ассмана і ще одного гестапівця, засів біля стола на сцені. При окремому столі сидів перекладач. Перед тим судом перейшло 35 осіб, обвинувачених у різних поступках. Розправи тривали аж надто довго. Суд звільнив лише чотири особи, а то Матвія Заяця з Надвірної, за яким Проказу із Стримби 55 років, та дві старші особи з Микуличина. Всіх інших трибунал присудив на кару смерті розстрілом. Що кілька хвилин виводили засуджених до кімнати, що була одягальною артистів, а звільнених приміщували окремо[32 с.101-105].

Восени 1942 року Крюгер зник із Станіслава. Різні поголоски курсували про причини його відходу. В дійсності спричинилась до перенесення Крюгера польська графиня Кароліна Лянцкоронська; вона приїхала до Станіслава допомогти полякам, але спізнилася, бо Крюгер між тим польських інтелігентів постріляв. Крюгер її переслухав і необережно висловився, що вбивство професорів львівського університету то його діло. Лянцкоронська передала то далі, а там знайшовся якийсь суперник, який прийшов до висновку, що Крюгер зрадив державну тайну.

Мабуть, прочуваючи свій відхід, хотів Крюгер ще показати свою силу і винахідливість. Одної погідної п'ятниці маршуючи, духова оркестра спинилася на вулиці Газовій у Станіславі перед будинком юденрату. З будинку гестапівці вивели 40 жидів, у тому і членів юденрату. Їх усталили в чвірки і заявили, що підуть до Гестапо при вулиці Білінського на переслухання. Але там гестапівці почепили кожному жидові шнура на плече і в такій самій параді з оркестрою повели жидів назад. Між тим на тій же Газовій вулиці усталили бочки під вуличні ліхтарні. Двом жидам казали лізти на бочку і змушували, щоб самі собі накладали шнур на шию і прив'язували до ліхтарні. Опісля витручували бочки нещасним з-під ніг. Сорок жидів повисло на 20 ліхтарнях і висіли так через суботу; аж у неділю їх постягали. Таку суботу (шабас) Крюгер придумав жидам.

1 вересня 1942 року провело Гестапо основну акцію в Делятині. Цілий день стріляли всіх жидів без винятку. На другий день постягали трупи побитих, виловлювали тих, яким пощастило захватись, і забирали до в'язниці. Окрема команда, так звана управа домів, стягала майно і речі з жидівських домів і приміщувала у складах. Німці хвалилися, що очистили долину Пруту від жидів.

12 вересня 1942 року від'їхали великі транспорти жидів із Станіслава залізницею. Ніхто з гетто не явився того дня до праці. 6 жовтня 1942 року коломийське Гестапо провело акцію очищення міста Городенки; зігнали жидів до двора і транспортами відправили, мабуть до Белзця.

Сукцесивно округу очищувало гестапо на свій лад: одних стріляли на місці, а багато висилали транспортами в невідоме. Залишилися лише лікарі і дуже потрібні фахові працівники, але й на них прийшла пора. 26 жовтня 1942 року на апелі німецьких працівників окружний староста повідомив, що жидів з терену округи великою мірою усунено.

Ще в лютому місяці 1943 року викінчувало протижидівську акцію і тоді знесення гетто. Не можна було там почати корисної праці, от хоч би вживати жидівську лікарню, яку мав перебрати Союз громадян. На терені гетто похоронено невідповідним способом велику кількість мертвих, і вода була занечищена. В часі, коли гестапівці мали покидати Станіславів, вони ув'язнили директора окружної лікарні доктора Костя Воевідку, його дружину і сина. Доктор Воевідка був спеціалістом жіночих недуг і дуже багато помагав жінкам німців. Дружина його була жирівкою. Була то заможна родина і мала вже виїхати, а речі і дорогоцінності були вже спаковані у вагоні. В останній хвилині гестапівці ув'язнили їх, щоб забрати їхнє майно. Дружину розстріляли як жирівку і сина як півжива, а Воевідці причепили як злочин поміч жидам. Родину розстріляли, а майно їх пограбували[8].

Довгий час Гестапо й німецька поліція проводили акцію у Микуличині. Там у горах на схід від села, в тій околиці, де є присілок Поляниця, осіли українські партизани. 1 листопада 1943 року та група дуже врочисто відсвяткувала листопадові роковини. Висипали могилу, посвятили, відбули релігійну відправу; були промови і військова дефіляда. Група була в тій околиці вже кілька тижнів; говорено, що в ній були й українців з розбитків Ковпака, й інші, але свято мало український характер. Творення групи тривало вже якийсь час, говорено, що то група Білана, бо посвідку з таким підписом чи назвою групи дістав один лісничий, якому забрали рушницю.

Те листопадове свято, що його пов'язали німці з нападом на польські родини в Микуличині, що був місяць раніше, дали причину до більшої німецької акції на тому терені. Арештовано знов начальника громади Гундзяка, якого з великим трудом пощастило було звільнити з в'язниці, до якої він був попав

місяць тому після згаданого нападу на польські родини. У присілку Поляниця і в Микуличині арештовано близько 30 осіб. При появі німців, населення розгубилося, попало в паніку й втікало в ліси. Втікали від них так, як колись наші предки, втікали від татар. Доля того населення дійсно була незавидна. Уже не відомо від кого втікали й ховалися, бо німці і кримінальна поліція, і червоні партизани погрожують, грабують, абирають та стріляють людей, а часом і свої боляче скубуть. Німці під час акції в Микуличині, кого не застали вдома, то забирали всеньке майно, а будинки палили. Німці пробували таким жорстоким натиском на населення спричинити ліквідацію українських партизанських груп, які творилися в горах і починали діяти. Однак, провід партизанів, навіть на дуже прикрі жертви населення, не зважав і свою дію продовжував.

Німецька поліція з Гестапом дібралися до великого сховища партизанів, де знайшли великий склад і забрали безліч харчів – муки, м'яса, крупи, а навіть кілька живих корів. Забрали п'ять машин до шиття та матеріал на уніформи німецького походження. Крім тих складів, були ще й приміщення для людей – бараки, освітлювані електрикою, бо партизани роздобули динамо-машину. Які були причини, що залога чи охорона тих складів не оборонила, невідомо. Може, німці заскочили їх несподівано, може, була інша причина, але спротиву ніхто не ставив, а навіть не пробував заховати хоч частину добра. Акція відбувалася 5 листопада. При арештах німці користувалися інформаціями місцевого фольксдойча, зайнятого в микуличинецькому тартаку, який донедавна був великим польським патріотом[32].

У Солотвині арештували д-ра Юліана Пелеха – адвоката, д-ра Степана Рубля – місцевого лікаря, і ще кількох українців. Арештували начальника громади Рибне, Качкана і ще кількох людей з того села, а в Острині товмацького повіту священника і кількох селян.

Арешти проводили Гестапо і кримінальна поліція, в якій були майже самі поляки. Окружний староста в тих справах інтервеніював і майже всіх тих арештованих по якомусь часі звільнено. Але такі арешти впливають дуже

негативно на українське населення. Вночі з 2 на 3 серпня 1942 року з'явилася в Солотвині невідомого походження банда, правдоподібно з поляків, які переправлялись на Мадярщину. Банда ограбила кількох господарів, вдерлася до домівки Українського комітету і забрала машинку до писання та інші речі. Сторож комітету залярмував владу безпеки. З рук напасника загинув німець, рйтмайстер Малер, а крім того вони вбили двох українських поліцистів. У Станіславі проведено секцію трупів і передано родинам, щоб похоронили. Після полудня, 4 вересня відбувся похорон поліцая Богуславця в Солотвині. Говорив священник, д-р Альбрехт, промову якого я переклав, та Степан Глушко, комендант української поліції.

Зараз після похорону Гестапо провело відплатну акцію. Привезли зі Станіславова біля 30 в'язнів, до яких прилучили ще 5 осіб, арештованих тоді в Солотвині, і всіх їх, самих мужчин, без суду розстріляли під одним будинком прилюдно, на очах маси зібраних людей.

В'язні були лише в білизні, їх підводили під стіну будинку по трьох, а на команду гестапівці до них стріляли. Командир Гестапо Ганс Крюгер перевірював смерть кожної трійки і часто своїм револьвером дострілював жертви, що вже лежали на землі. Між іншими, тоді загинув емеритований над лісничий Веселий, батько дружини інженера Ярослава Гаврилова. Між розстрілюваними були й українці, хоч відплата мала бути проти поляків. Така масова масакра відповідно впливала на нерви глядачів. Навіть німець, окружний староста, був зблід. А все таки поляки щирили пропаганду, що в Солотвині німці постріляли самих українців. Після описаної екзекуції, в Цуцилові відбувся похорон другого вбитого українського поліциста, який був одружений і залишив, крім батьків, ще й дружину і малого сина. Обидва похорони були гарні з тотожними промовами, вінцями, почесними відділами поліції.

Німця Малера похоронили в Станіславі. Того ж дня із Солотвини прийшов запит, що зробити з трупами, які лежать на місці розстрілу, чи можна їх

похоронити. Я зателефонував до Крюгера, і він дав дозвіл похоронити побитих, і я передав те урядові в Солотвині[32, с.86-87].

Також ОУН і УПА писали листівки для українського народу, з закликом боротися з більшовиками (Додаток Д).

І знову по Україні, в тому числі і Станіславщині, прокотилася хвиля арештів і страт. Так, у селі Підвербці Тлумацького району в 1941 році кримінальна поліція і гестапо арештували сім осіб, а наступного дня розстріляли. За доносом, в селі Підвисоке Снятинського району гестапо заарештувало симпатиків ОУН(Додаток Е). У селі Виноград Коломийського району гестапо арештувало члена ОУН Петра Локалюка, засудили його на кару смерті й повісили у Львові. Йосипа Дороша застрелили за селом Хвалибога Коломийського району. У листопаді 1941 року в селі Зелена Надвірнянського району гестапо розстріляло 10 осіб, в тому числі декількох комсомольців, а ще вивезли на примусові роботи до Німеччини 5 осіб. Там вони і загинули. Їх прізвища: Зеленчук Василь (Москалик), 1917 року народження, Калинюк Дмитро Миколайович, 1925 року народження, Смеречук Василь(Мицько) 1906 року народження, Сіцук Василь іванович, 1922 року народження, Худяк Василь, 1920 року народження. Наприкінці 1941 року не було помітно жодного сліду української самобутності як в Україні, так і в Галичині. Репресії гестапо, Поліція безпеки і СД продовжувались, особливо після викриття похідних груп на терені Східної України. 16 грудня 1941 року за № 111 з'явилася заява генерал-губернатора Франка стосовно українців. «Українці, як і раніше, становлять проблему... Передусім не потрібно, щоб в українців нашого дискрипту Галичина склалося враження, що ми можемо визнати в межах Великого Німецького Райху свого рода українську державність... Ця територія є складова частини Великого Райху, а не якоїсь Великої України...»

Та по-іншому не могло бути, бо ще «19 вересня 1941 року на ланчі у фюрера за участю міністра Ламмерса і райхскомісаріала Коха, Гітлер відкинув ідею вільної України. Він заявив, що слов'яни не здатні до державного правління, а ідея Розенберга відкрити університет у Києві має бути відкинута. Ще 1939

року Гітлер казав: « Мені потрібна Україна, щоб нас не змогли ослабити голодом, як то було під час попередньої війни». « Україна – це сталеве серце Європи», - мав на увазі великі врожаї, величезні поклади залізної руди та інше».

А взагалі, як стверджував Гітлер, щоб швидко завоювати життєвий простір, « найкращий спосіб досягти цього – розстріляти тих, хто дивиться косо». Те, що можуть думати слов'яни про мою політику, мені «абсолютно байдуже». В Україні і поза Україною ширилися наполегливі чутки про те, що німці мають намір створити українську державу. Румунія підняла галас – румунський посол у Німеччині повідомив 24 липня 1941 року німецький уряд, що румунський уряд росить, щоб «майбутня українська держава» не була надто велика, бо вона чинитиме на Румунію та на інші європейські держави тиск...

А фашистський диктатор віце-міністр - президент Антонеску сказав, що не потрібно створювати великий слов'янський регіон на румунському кордоні і як нагороду за лояльність до Німеччини Румунія одержала українську Буковину, а також, згідно з угодою від 19 липня 1941 року (на ланчі у Гітлера) Одесу зі смугою української території, яку назвали «Трансністрія»... а брат Антонеску на прес-конференції заявив, що суть теперішньої війни – це боротьба проти слов'ян. Що ж то за смуга з Одесою, так звана «Трансністрія»? Це ніби невеликий шматок землі Миколаївської, Херсонської, Кіровоградської і зовсім маленький шматочок Вінницької областей. Румунські сигуранти на цих теренах проводили безжальні репресії, розшукували членів похідних груп і страчували з такою люттю, як гестапо[13,с.36-37].

Початок звільнення Станіславської області від німецько-фашистських загарбників був покладений у ході Проскурівсько-Чернівецької операції радянських збройних сил. Наприкінці березня 1944 року частини 8-го механізованого корпусу 1-ї гвардійської танкової армії під командуванням генерала М. Катюкова з боями вийшли до Дністра.

Форсувавши ріку в районі села Устечка, танкісти вступили на територію Станіславщини. 23 березня 1944 року воїни 64-ї гвардійської танкової бригади

підполковника І.Бойка раптовим ударом звільнили Городенку, 28 березня танковий загін, очолюваний капітаном В.Бочковським, увірвався в Коломию.

Бійці захопили міст через ріку Прут, знищили понад 200 гітлерівських солдат і офіцерів. Німці намагалися за будь-яку ціну повернути Коломию. Вони на початку квітня зосередили тут 11 дивізій і 100 бойових літаків. 18 квітня великими силами піхоти і танків противник виступив з рубежу Тлумач-Локітка. Бої тривали до 7 травня. Втративши 7 тисяч убитими, 148 танків, німці перейшли до оборони.

У ході березневого наступу радянські танкові частини прорвались до обласного центру, чим викликали паніку в стані окупантів. Проте, маючи значну чисельну перевагу в танках, застосовуючи фаустпатрони, гітлерівці знищили 20 машин і змусили відійти танковий батальйон майора М.Гавришка. Гвардійці, відстрілюючись, вивозили з поля бою поранених товаришів. Тоді полягло 509 радянських бійців і офіцерів.

Після довготривалих боїв радянські війська оволоділи Надвірною, Деятином. До 5 травня 1-ша танкова, 38-ма, 18-та армії остаточно зупинили наступ німців на рубежі Незвисько – Жуків – Богородчани – Коршів – Печеніжин – Яблунів – Заболотів – Кути – Косів.

У липні 1944 року розпочалася Львівсько-Сандомирська операція військ 1-го Українського фронту. Частини 1-ї гвардійської та 18-ї армій звільнили Станіслав (27 липня 1944 року), Галич, Долину, Калуш, Надвірну, Рогатин, Тлумач та інші населені пункти області. На Станіславщині у кровопролитних боях полягло 14 413 радянських воїнів – представників 31 національності. Понад 100 тисяч уродженців Прикарпаття воювали у складі Червоної армії проти німецько-фашистських загарбників і більше 26 тисяч з них загинули в боях, пропали безвісти, померли від ран у воєнних шпиталях.

Висновок до розділу 2

Таким чином можна зробити висновок, що на Станіславщині мадярська, а згодом німецька влада активно знищували і вивозили в концтабори: українців, поляків, особливо жорстоко німці поводитися з євреями. Їхнє майно забирали, а їх самих або розстрілювали або вивозили в концтабори. На окупованих землях вони забирали продукти і людей і вивозили в Німеччину. Але були і випадки, коли німці заступалися за українців, коли мадяри хотіли забрати їх майно, але це робили для того, щоб згодом те майно забрати собі і вивезти в Німеччину.

Можна сказати, що німецький уряд зробив велику помилку – замість того щоб разом з українцями боротися проти більшовиків, вони зробили так, що українське населення нерідко допомагали червоній армії в боротьбі проти німців. І це була найбільша помилка німців у другій світовій війні. Коли розпочалися масові арешти і розстріли, терпіння населення увірвалося, і вони ставали партизанами і нападали і знищували пости і склади з продовольством німців.

Якщо б німці надали Україні незалежність і поставилися до народу з гідністю, то народ б боровся разом з німцями проти більшовиків і тим самим можливо б німцям вдалося б перемогти СРСР, оскільки без продовольства червона армія не мала б їжі і в армії б почався голод.

Людські жертви були масовими. Кожен день були розстріли і арешти під любим приводом. Але були випадки коли населення захищала українська влада. Але німці продовжували грабувати і убивати українців, що було їх найбільшою помилкою в Другій світовій війні.

Але після того, як німців вигнали з території України, більшовики також розстрілювали українців і грабували їх. Отже протягом всього свого існування Україна була окупована багато разів, була зруйнована і в крові, але Україна розцвітала ще більше і ставала ще кращою ніж була.

РОЗДІЛ 3

БОРОТЬБА УПА ПРОТИ НІМЕЦЬКОЇ ВЛАДИ

Закономірним було розгортання на Прикарпатті антинацистського руху опору окупаційним властям. В умовах краю його своєрідність полягала в тому, що боротьбу з окупантами вели не тільки і не скільки організовані підпільні комуністичні і комсомольські групи, партизанські загони, але насамперед Члени ОУН та її провід на західноукраїнських землях, вояки Української повстанської армії, з'єднання якої в Галичині оформилися під загальною назвою " Українська Народна Самооборона" (УНС).

Все ж внаслідок заходів з організації радянського партійно-комсомольського антифашистського руху в області певний час діяли підпільний обком КП(б)У, Заболотівська антифашистська організація "Народна гвардія імені Івана Франка", ряд інших. Численність цих груп і організацій була невеликою, більшість їхніх членів загинула. Створити міцну систему антифашистського партійно-комсомольського підпілля в краї не вдалося. Пов'язано це було з швидкою окупацією, відсутністю досвіду підпільної роботи, каральними акціями гітлерівців щодо місцевого люду у відповідь на дії партизан і підпільників, слабкою соціальною базою комуністичної партії і радянської влади в краї.

Характерним було і те, що на теренах Станіславщини з місцевих мешканців не було сформовано радянських партизанських загонів. Тому Український штаб партизанського руху (УШПР), створений улітку 1942 року направив на Прикарпаття загони із Східної України. Через землі Станіславщини пролягав шлях партизанів під керівництвом С.Ковпака, Г.Ісаєва, Г.Кулагіна, М.Наумова, П.Сапожинського, М. Шукаєва. Зокрема, під час ковпаківського рейду в Карпати 1943 року радянські партизани знищували гітлерівців, підривали нафтовишки Бориславо-Дрогобицького нафтового басейну, мости, колії. Своїм завданням вони вважали зривати мобілізацію галицької молоді в німецьку армію, демонструвати радянську присутність на західноукраїнських землях, вести боротьбу з "націоналістичними формуваннями"УПА. Радянські

партизани часто вступали в сутички з загонами УПА, місцеві мешканці нерідко терпіли від них реквізиції, насилля. В результаті партизанські загони, позбавлені широкої підтримки краян, після невдач під Делятином у збройних зіткненнях 4-6 серпня 1943 року з німецькою поліцією, а також УНС, залишили Галичину. Це було прямим наслідком гострої ідеологічної боротьби за вплив серед тутешнього люду, яка точилася не на користь більшовицьких комісарів. Адже прикарпатці ототожнювали керовані більшовиками партизанські загони і групи з усією попередньою репресивно-каральною і терористичною політикою радянської влади. Центральний та Український штаби партизанського руху, виконуючи накази Москви, вимагали вести сувору боротьбу з повстанцями. Ігноруючи вказівки центру, окремі партизанські керівники вступали в контакти з командуванням частин УПА.

На Прикарпатті поступово пробуджувався дух національно-визвольного, патріотичного спротиву гітлерівцям, відновлювалися організаційні структури ОУН, знищені радянським репресивним режимом у 1939-1941 роках, а також нацистським – після проголошення у Львові 30 червня 1941 року Акту відновлення Української Державності, розгортався збройний опір гітлерівцям з боку місцевих формувань УПА та підпілля ОУН(б). Боротьба носила організований характер, проти окупантів виступали поодинокі сміливці і міцні, добре озброєні загони. Національно-визвольні змагання з новою силою розгорнулися в Коломийському, Рогатинському, Рожнятівському, Снятинському, Тлумацькому, Яремчанському та інших районах Станіславщини. Ініціатором та організатором руху опору на Прикарпатті стала революційна ОУН під проводом Степана Бандери(ОУН-б).

Райони Галичини не відразу стали полем активних дій оунівців, як наприклад, Волинь. Пов'язано це було зокрема, з тим, що окупаційні власті тут спочатку не вдавалися до тотального терору, як у північно-західних районах України, бажаючи не викликати під час війни неспокою серед місцевих людей, а також відновити в краї старі німецько-австрійські впливи. Адже генерал-губернаторство, частиною якого була стратегічно важлива і наближена до зони

воєнних дій Галичина, вважалася німцями частиною рейху і утримувалася в суворій ізоляції від більшості українських земель. Це привело до того, що перші два роки окупації Галичина була відносно стабільним краєм, а становище місцевих українців і поляків – дещо кращим, ніж у сусідніх зонах окупації. Використовуючи цей фактор, ОУН(б) з вересня 1941 року створила в Галичині розгалужену мережу вишкільних осередків і таборів, де готувала свої політичні і військові кадри. Адже без наявності власної потужної мілітарної сили про ніяку державну самостійність і волю України – мету діяльності українських націоналістів – не могло бути і мови.

Ще в червні 1943 року на теренах Станіславщини були організовані дві підстаршинські школи УНС, а також два вишкільні курені. У вересні того ж року в області вже діяли дев'ять з дванадцяти військово-вишкільних таборів, кожен з трьох сотень. 10 жовтня 1943 року німецький окупаційний режим, реагуючи на зростання повстанської діяльності, проголосив у Галичині воєнний стан та запровадив прилюдні страти. У грудні 1943 року загони народної самооборони Галичини об'єдналися в бойову групу УПА-Захід, командиром якої в січні 1944 року був призначений полковник В.Сидор. Ця група вела майже безперервні вперті бої з німецькими військовими частинами в районі Болехова і Сколе до осені 1944 року. З виникненням УПА, у березні 1944 року на Прикарпатті було створено військовий округ 4 "Говерла", якому належало загальне керівництво всіма віділками УПА, розташованими на Станіславщині.

Існування ОУН і УПА, їхні антинацистські акції викликали масовий терор окупаційних властей проти учасників визвольного руху. Тільки за період з 23 жовтня 1943 по 6 травня 1944 року в Станіславській області, за неповними даними, було розстріляно 533 українці за звинуваченням у приналежності до ОУН, за допомогу повстанцям. Та ліквідувати ОУН і УПА, що спиралися на жертівну підтримку мешканців краю, окупанти не змогли. 30 вересня 1943 року подільська сотня УПА "Трембіга" під Магурою влаштувала засідку долинським жандармам. Каральна акція польової жандармерії з Долини закінчилася для німців поразкою. У листопаді того ж року відбулися запеклі сутички з

карателями повстанських відділів у Чорному Лісі, у грудні гітлерівцям не вдалося ліквідувати повстанців на Долинщині. За оцінками учасників тих подій, ця акція, що полягала у спробі "зламати до решти спротив українського народу", "принесла ворогові внаслідок одну велику невдачу". Весною-влітку 1944 року відділи УПА на теренах Станіславщини вели бої також з частинами першої угорської армії. Великий бій з німецькими військами УПА вела 9-16 липня 1944 року в Карпатах на межі між Львівською і Станіславською областями в районі сіл Кам'янка (Сколівський район) і Липи (Долинський район). Повстанці завдали великих втрат двом німецьким дивізіям, які змушені були відступити[9].

Висновок до розділу 3

Таким чином можна зробити висновок, що ОУН розпочало боротьбу з німецькою владою, після того, як пересвідчилися, що німці не мали наміру зробити Україну окремою державою і після каральних акцій проти ОУН і населення. В результаті німецька окупаційна влада опинилася в оточенні двох напрямків: з одного боку це були партизани з іншого боку українські повстанці. Часто воякам ОУН і УПА приходилося воювати також з двома ворогами: з одного боку з більшовиками а з іншого з німецькими окупантами. Важливу роль в цій боротьбі відігравало місцеве населення, яке допомагало повстанцям їжею та одягом. Багато цивільних людей підпільно повідомляли про розташування ворога та його пересування. Загальними мотивами таких дій була жорстока політика окупаційної влади, яка за найменші порушення карала розстрілами та повішенням. Ненависна людям влада змушена була захищатись через те, що народна лють зростала з кожним днем, що в кінцевому результаті призвело до звільнення Станіславщини від німецьких загарбників.

Після 4 років знущань і убивств люди відчули волю, і думали що нарешті вони будуть жити спокійно, але на жаль на зміну німецьким окупантам прийшли радянські і заарештовували людей, яких підозрювали в співпраці з німцями.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі було описано, період від 1941-1944 років Станіславщина на початку Німецько-Радянської війни була окупована спочатку мадярським військом, які згодом передали владу німцям. Мадяри майже не втручалися в українські справи, проте вони активно забирали все майно і вивозили в Угорщину, а коли до влади прийшли німці тоді були масові арешти і розстріли, які проводили Гестапо в усій Станіславщині.

Для євреїв прийшли жахливі часи: Гестапо масово розстрілювали і вивозили їх в концтабори, які знаходилися в Польщі і Німеччині. На початку окупації ОУН(б), співпрацювали з німецькою владою, з надією на те, що Гітлер зробить Україну окремою державою, але вони помилилися. Гітлер не хотів слухати навіть про те, щоб зробити Україну окремою державою, він хотів щоб Україна була німецькою колонією, яка мала б вирощувати продукти і робочу силу для Німеччини.

Тому ОУН і УПА розпочали збройну боротьбу з німецькими окупантами, тому німці розпочали репресії і масові розстріли і арештів всіх членів ОУН і УПА і тих хто підтримував партизанів і їм багато допомагав.

Окупанти завжди є окупантами, щоб він не робив і як б добре ставився до місцевого населення, його мета одна: поневолення і грабування.

Зараз Україна також веде боротьбу з російськими окупантами, які своїми діями нагадують німців. Вони також грабують, катують, і убивають мирних людей просто за те, що українці хочуть бути українцями і жити без війни. Але росіяни не хочуть, щоб Україна була незалежною.

Але росіяни забули те, що українці ніколи не будуть коритися чужій владі і б'ються за свою незалежність і волю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані документи і матеріали:

1. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. 1: (1939-1953) / Упоряд.: Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів, Л. Батрак-Плодиста, Ю. Сливка, Л. Федоришин; Ред. кол.: Ю. Сливка (відп. ред.), Т. Галайчак, О. Луцький. НАН України. Інститут українознавства ім. І. І. Крип'якевича. К.: Вид-во «Наукова думка», 1995. 750 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0015261>
2. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали. Том 2. Книга 1 (1939 – 1945). Івано-Франківськ, 2009. 600 с.
3. Polska-Ukraina. Trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001). Kronika wydarzeń na Wołyniu i Galicji Wschodniej (1939–1945). URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/18041/file.pdf>

Спогади:

4. Рогатинська земля. Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів, т. 1, за ред. Уляни Любович та інш., Нью-Йорк, 1989, 982 с.
5. Рогатинська земля. Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів, т. 2, за ред. Уляни Любович та інш., Нью-Йорк, 1989, 994 с.
6. Шумук Д. Пережите і передумане. Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981) / Передмова Н. Світличної. Детройт: Українські вісті, 1983. 536 с.

Монографії, статті:

7. Андрієшин С., Сліди минулих окупацій. Коломия:Видавничо-поліграфічне товариство "Вік". 2016. 247 с.
8. Андрухів І., Француз А., Станіславщина: Двадцять Буремних літ (1939-1959). Рівне-Івано-Франківськ, Видавництво:"Талія", 2001.303с.;

9. Арсенович Петро, Діяльність УПА та збройного підпілля ОУН на Прикарпатті. Івано-Франківськ: Видавництво "Нова Зоря". 2007. 207с.;
10. Богородчани в роки німецької окупації 1941-1944 роках: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гміна_Старі_Богородчани (дата звернення 15 лютого 2026 р.)
11. Галич в роки німецької окупації 1941-1944 років: [63https://galych.com.ua/istoriia-halycha/podiyi/item/816-misto-halych-v-roky-natsystskoi-okupatsii-19411944](https://galych.com.ua/istoriia-halycha/podiyi/item/816-misto-halych-v-roky-natsystskoi-okupatsii-19411944). (дата звернення 16 січня 2026р.);
12. Гвіздець в роки німецької окупації 1941-1944 роках: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/krivavi-kviti-spogadi-pro-vinishchennia-ievreyiv-na-galichini/> (дата звернення 16 лютого 2026 р.)
13. Герасимов І. Книга Пам'яті України. Івано-Франківська область, Том 1, Львів, Видавництво «Каменяр». 1998. 844с.;
14. Грабовецький Володимир. Уторопи: Івано-Франківськ, 1997,. 205с.
15. Єзупіль в роки німецької окупації 1941-1944 років: https://ifoonsku.ucoz.ua/news/veresnevi_dni_u_galichi_v_1939_r_zabuti_epizodi_do_80_ti_richchja_pochatku_drugoji_svitovoji_vijni_i_okupaciji_mista_chervonoju_armieju_1939_2/2019-09-02-6532 (дата звернення 18 січня 2026р.)
16. Івано-Франківськ в роки окупації: <https://reibert.info/threads/ivano-frankivsk-v-roki-okupacigi.452927/> (дата звернення 27 лютого 2026 р.)
17. Калуш в роки німецької окупації: <https://kalush.informator.ua/2023/04/09/istoriya-kaluskogo-getto-antyevrejski-akcziyi-naczystiv-ta-poshuky-potenczijno-vczililyh-kaluskyh-yevreyiv> (дата звернення 17 лютого 2026 р.)
18. Касирук С. Каральні Акції німецьких нацистів на Прикарпатті (1941-1944): Івано-Франківськ, 2012. 220с.;
19. Косів в роки німецької окупації 1941-1944 років: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/366640-pamat-pro-tragediu-evreyiv-u-kosovi-na-guculsini/> (дата звернення 16 січня 2026 р.)

20. Кугутяк Микола. Прикарпаття спадщина віків, Львів: Видавництво "Манустрипт-Львів", 2006.-567с.;
21. Надвірна в роки німецької окупації: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe/Nadvirna_mst (дата звернення 18 лютого 2026 р.)
22. Никифорок Василь. Городенщина "Історико-мемуарний збірник" Том 2.- Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2002.780с.
23. Отинія в роки німецької окупації 1941-1944 років: <https://otyniya.if.ua/ua/culture/167/1> (дата звернення 17 січня 2026 р.)
24. Печеніжин в роки німецької окупації 1941-1944 років: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1063-5/12.pdf> (дата звернення 16 січня 2026р.);
25. Рогатин в роки німецької окупації 1941-1944 років: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82 (дата звернення 18 січня 2026 р.)
26. Снятин в роки німецької окупації 1941-1944 років: <https://galka.if.ua/avhustdorf-u-sniatyni-shcho-vidomo-pro-zabutu-nimetsku-koloniiu-na-ivano-frankivshchyni-foto> (дата звернення 17 січня 2026 р.)
27. Солотвино в роки німецької окупації 1941 – 1944 років: <https://www.ukrainianhistoryportal.org> (дата звернення 16 січня 2026р.);
28. Тисмениця в роки німецької окупації 1941-1944 років: http://history.org.ua/?termin=Tysmenytsia_smt (дата звернення 17 січня 2026р.)
29. Тлумач в роки німецької окупації 1941-1944 років: <https://tlumacka-gromada.gov.ua/istorichna-dovidka-15-13-47-06-02-2017/> (дата звернення 18 січня 2026 р.).

30. Чернелиця в роки німецької окупації 1941-1944 років: <https://chernelycka-gromada.gov.ua/istoriya-11-01-02-21-12-2020/> (дата звернення 15 лютого 2026 р.)
31. Яремче в роки німецької окупації 1941-1944 років: https://ipt.nmu.org.ua/ua/vidavn/gj/2015_3-4/Nikilev.pdf (дата звернення 15 лютого 2026 р.)
32. Яшан В. Під Брунатним чоботом (Німецька окупація Станіславщини в Другій світовій війні, 1941-1944). Торонто, 1989 рік, 276с.

ДОДАТКИ**Додаток А****ОГОЛОШЕННЯ**

Дня 2. 12. 1943р. зістав упроваджений фольксдойчер Крілик Николай, комендант від Вершуц у Заболотові. Як заплата за цей чин зістали розстріляні дня 15.12.1943 року слідуочі 10 осіб:

- 1) Українець Величко Володимир, магазинер в Городенці;
- 2) Українець Марусик Іван, урядник з Коломиї;
- 3) Українець Кобринський Ярослав, урядник з Коломиї;
- 4) Поляк Філіковський Рудольф, фірман з Станіслава;
- 5) Українець Ребчук Николай, польовий робітник з Космача;
- 6) Українець Стовп'юк Николай, польовий робітник з Спаса;
- 7) Українець Гризюк Іван, бавдінстман із Драгасимова;
- 8) Українець Романюк Николай, бавдінстман із Залуча;
- 9) Українець Проданюк Василь, бавдінстман із Тупач;
- 10) Українець Карпюк Василь, бавдінстман із Тупач;

Вищеназвані мали дістати уласкавлення.

Коломия. 15 грудня 1943.

ФюрерСС і Поліції для Дистрикту Галичина[5]

ДОДАТОК Б

**Список арештованих в селах Стецева,
Карлів(Прутівка),Орелець Снятинського району**

Сидлярчука Михайла Михайловича, народився 1925року;

Сидлярчука Миколу Дмитровича, народився 1925 року;

Сав'юк Марію Онуфрїївну, народилася 1925 року;

Кишкана Михайла Миколайовича, народився 1925 року;

Мартиняка Вігельма Миколайовича, народився 1925 року;

Олійника Збігнева Карловича, 1925 року;

Худяк Розалію Іванівну, народилася 1925 року;

Чепигу Катерину Асафатівну, народилася 1925 року;

Войнаровича Адама Антоновича, народився 1926 року;

Виноградника Романа Васильовича;

Ілюка Дмитра Івановича, народився 1906 року;

Москалюка Олексу Теодоровича;

Григорія Йосиповича, народився 1912 року;

Сидлярчука Стефана Петровича;

Смеричинського Миколу Михайловича;

Чепигу Михайла Степановича;

Шувальського Василя Михайловича;

ДОДАТОК В**Список арештованих в селі Павлівка Тисменицького району**

Когуча Олексу Паньковича, народився 1900 року;

Сосо Івана Олексійовича;

Щербія Миколу Даниловича, народився 1921 року;

Попадинця Юрія, народився 1895 року;

Мокляка Тараса Людниковича, народився 1882 року;

ДОДАТОК Г**Наказ СД про страту членів ОУН Бандери**

Місце постою, 25 листопада 1941 року

Айнзацкоманда Ц/5 Поліції Безпеки і СД

П. н. в щоденнику Команди: 12432/41

До зовнішніх постів: Київ, Дніпропетровськ, Миколаїв,

Рівне, Житомир, Вінниця

Справи: ОУН(Рух Бандери)

Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання у Райхскомісаріаті (Україна), мета якого – створення незалежної України. Всі активісти руху Бандери повинні бути негайно арештовані і, після ґрунтового допиту, таємно знищені як грабіжники.

Протоколи допитів мають бути переслані айнзацкоманді Ц/5. Цей лист має бути знищений командофюрером негайно після прочитання.

Підпис(нечіткий)

СС – Оберштурмбанфюрер

ДОДАТОК Д**Тексти листівок ОУН і УПА****1)Звернення до бійців УПА!**

На боротьбу з найбільшим ворогом народів кривавив диктатором Сталіним! На боротьбу за перебудову СРСР насправді демократичних, справедливих основах! На боротьбу за торжество ідеї вільних народів, вільної людини!

Підривайте сталінську систему зсередини! Саботуйте всі заходи сталінської кліки в армії, промисловості, транспорті, адміністрації, сільському господарстві, торгівлі, шкільництві!

Знищуйте ворогів народу – вірних лакеїв сталінського імперіалізму! Несіть ідеї волі широко в народ! Організуйте підпільну політичну і збройну революційну боротьбу під гаслом: Воля народам! Воля людині!

Не помагайте сталінському охвістю поборювати вже існуючу народно-визвольну революційну боротьбу окремих поневолених народів! Не помагайте сталінським гайдукам у боротьбі проти визвольно-революційних організацій українського народу – ОУН і УПА! Шукайте зв'язків з цими організаціями! Знайтеся з їх програмою! Інформуйте всіх про їх боротьбу! Цим сприятимете загальній справі народного визволення! Цим завоюєте вічну вдячність усіх народів!

Хай живе революційна боротьба Червоної Армії проти Сталіна!

Хай живе союз революціонерів Червоної Армії з Українською Повстанською Армією! (УПА)!

Хай живе воля народів і людини!

Смерть ворогам народу – Сталіну і його Кліці!

Вересень, 1945 р.

Українська повстанська Армія.

Лозунги загально для українського народу

1. Хай живе визвольно-революційна боротьба народу за українську самостійну Соборну Державу! Смерть сталінським окупантам і зрадникам свого народу!

2. Хай живе організація Українських Націоналістів – організатор революційної боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну державу! Смерть імперіалістові Сталіну!

3. Хай живе збройна революційна сила українського народу – Українська Повстанська Армія! Смерть сталінським окупантам!

4. Українці! Допомогайте своїм революційним організаціям ОУН і УПА! Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава – єдина гарантія щасливого життя українського народу!

5. Революційна Україна живе, бореться і перемагає! Смерть сталінсько-більшевицьким окупантам та її агентам!

6. Українці! Пам'ятайте про своє революційне підпілля. Воно бореться за щастя всього українського народу! Помагайте йому всім чим можете!

7. Хай живе революційна боротьба українського народу за Українську Самостійну Соборну державу! Наше гасло – перемога або смерть! Смерть зрадникам!

Слава Україні!

Героям слава!

Лозунги для Червоноармійців

1. Бійці і командири Червоної Армії! Сталін – найбільший ворог народу. Доля Гітлера чекає на Сталіна! Смерть Сталіну!

2. Червоноармійці! Організуйте боротьбу проти Сталіна під гаслом "Воля народам і людині! Геть тиранів і диктатуру Сталіна і його кліки! Смерть Сталіну!

3. Червоноармійці! За що гинули Ви на фронті? За Сталіна чи за волю?

4. Червоноармійці! Хочете справді вільного життя, знищте Сталіна і його кліку! Хай живе воля народів і людини!

5. Бійці і командири Червоної Армії! Не виступайте проти визвольної-революційної боротьби українського народу і помагайте повстанцям!

6. Червоноармійці! Українські повстанці не борються проти вас, лише проти НКВД і сталінських агентів партії, адміністрації НКВД, і партійні верховоди – наші спільні вороги! Смерть ворогам народу Сталіну і його кліці! Хай живе воля народів і людини!

7. Червоноармійці! Знайтеся з революційними ідеями, читайте революційну літературу і проінформуйте своїх товаришів і знайомих про визвольну революційну боротьбу українського народу! Смерть імперіалістові Сталіну і його кліці!

8. Червоноармійці! Не перерізуйте українського народу, який борється за волю! Хай живе воля народів і людини! Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава! Смерть Сталіну!

Звернення до Українських селянів!

Більшовицькі колгоспи – знаряддя жахливого економічного грабежу України з боку московсько-більшовицьких окупантів! Ні один національно-свідомий українець до колгоспу!

Звернення до бійців і командирів Червоної армії!

Переможці гітлерівської Німеччини!

Ціною нечуваних жертв, ціною життя мільйонів Ваших бойових друзів, ціною власної крові ви повалили одну з найбільших тюрем народів світу – гітлерівську Німеччину. Завдяки вашій безмежній любові до волі і ненависті до

всякого ярма тиранії, зник з лиця землі терористичний, диктаторський режим кривавого Гітлера. За це вам сьогодні дякують всі волелюбні народи світу, за це згадуватимуть про вас з вдячністю майбутні покоління!

Звернення до Українців!

Не підемо голосувати за нових, червоних буржуїв, партійних визискувачів, дармоїдів, п'явок народної крові.

Українці!

Не підемо голосувати за арештовання і тюрми, за концентраційні табори, за вивози на Сибір, за палення наших сіл озвірілими поліційними бандами, за масові побої, розстріли і морди, які щоденно dokonує сталінська поліція!

Селяни!

В 1947 році ви були свідками, як маси опухлих колгоспників з наддніпрянщини ходили по ваших селах і просили куска хліба, така доля чекає вас, коли ви вступаєте в колгоспи.

Геть з колгоспами – новітнім панщизняним ярмом на українських землях!
Смерть більшовицьким бандитам – сатрапам!

Сталінські заготівельники! Агенти заготзерно!

Вас заставляють сталінські грабіжники лупити останню шкуру з українського народу! Вислуговуючись Сталіну, ви допомагаєте вбивати й нищити народ! Не виконуйте доручень кремлівської кліки! Дайте селянам можливість зібрати й заховати хліб для себе! У противному випадку – ви зрадники народних інтересів! Народ затямить собі ваші злочинні і ганебні діла! Разом з кремлівськими бандитами народ покличе на суд і всіх ви служників Кремля! Пощади не буде нікому! Смерть кривавому Сталіну і його мерзним вислужникам!

ДОДАТОК Е**Список арештованих симпатиків ОУН в селі Підвисоке Снятинського району**

1. Гірник Євдокія Іванівна, народилася 1902 року;
2. Гриник Іван Семенович, народився 1934 року;
3. Гриник Тарас Семенович, народився 1936 року;
4. Радомський Іван Григорович, народився 1927 року;
5. Синогубка Андрій Миколайович, народився 1898 року;
6. Чаплик Настя Степанівна, народилася 1880 року;

